

Översikter och meddelanden

Eviga cykler eller genombrott? Om konstitutionalismens återkomst i jämförande politik

*Installationsföreläsning vid Åbo
Akademi den 20 november 1998*

Samhällsvetaren arbetar i ett gränsländ. På en sida har han naturvetenskaperna med krav på att forskningen skall vara objektiv, generaliserande och kumulativ. På motsatt sida ligger det breda och varierade territorium vi känner som humaniora. Här är man inte heller främmande för generaliserbarhet och objektivitet; då uttryck för mänsklig kreativitet intar en central ställning som forskningsobjekt måste det emellertid stå humanisten fritt att också ägna sig åt sådant som verkar vara bundet till tid, plats och individ, dvs. det unika. En tredje rågranne utgörs slutligen av de vetenskaper vars uppgift till stor del är att beskriva, systematisera och analysera normativa aspekter på tillvaron. Hit hör primärt juridiken, men också i viss mening filosofin med sin inriktning på värderingar, etik, rättvisa och ”det goda livet”.

Gränsländer är sällan stängda och inåtvända. Livet i dem reflekterar tvärtom allt som oftast påverkan från skilda håll. Det är sålunda lätt att visa hur samhällsvetenskaperna under olika perioder tagit intryck från de angränsande vetenskapsområdena. Denna mottaglighet är i själva verket – hur än paradoxalt det låter – en del av samhällsvetenskapens särprägel. Utan grannvetenskaperna skulle samhällsvetenskapen inte vara vad den är.

Denna öppenhet har givetvis varit en stor rikedom. Den har sporrat till fördomsfrihet, förnyelse och intellektuell rörlighet. Den har emellertid också varit en källa till ansenlig instabilitet under samhällsvetenskapernas utveckling. Impulserna från olika håll har bidragit till att skapa ett korstryck där samhällsvetaren ständigt ställer frågor om det kor-

rekta sättet att betrakta och analysera samhället. Samhällsvetenskapen söker – för att använda en kliché som samhällsvetarna själva varit med om att mynta – ständigt sin identitet.

Samhällsvetenskapernas historia avspeglar dessa egenskaper på olika sätt. Ett återkommande fenomen är påståenden om att den egna disciplinen befinner sig ”i kris”: själva grunderna för hur man hittills närmat sig studiet av samhällsfrågor anses då helt eller delvis felaktiga och nya utgångspunkter antyds eller formuleras explicit. En annan sida av samma sak är förekomsten av teoretiska och metodologiska modeströmningar: vissa perspektiv, föreställningar och begrepp vinner relativt hastigt anhängare bland samhällsvetarna för att sedan gradvis skjutas mot bakgrunden och eventuellt helt ersättas av nya trender.

Statskunskapen kan knappast sägas vara den mest krisbenägna eller trendkänsliga av samhällsvetenskaperna. Den dagliga konfrontationen med studieobjektet politik – där frågor om makt och propaganda är centrala – har måhända gjort statsvetaren en aning cynisk och därigenom relativt sett mindre mottaglig för nymodigheter och begreppslika trender. På det stora hela gäller det nyss sagda dock även för statskunskapen, vilket redan en ytlig anblick på dess historia bekräftar.

Efter andra världskriget upplevde statskunskapen en stark och relativt allmän omorientering varvid man riktade kritik särskilt mot institutionellt och juridiskt orienterad statsvetenskaplig forskning. Man menade att den dittillsvarande forskningen i alltför stor utsträckning nöjt sig med att beskriva statliga institutioner och det regelverk som omgav dem. Statskunskapen befattade sig för mycket med politikens formella sida – institutioner och normer – och alltför lite med den verkliga politik som utspelades inom de formella ramarna eller helt utanför dem. Den behavioralistiska strömningen, som ställde studiet av konkret politiskt beteende i centrum, utvecklades raskt till en dominerande forskningsinriktning under de tre

första efterkrigstida decennierna. Dess ambition var att – genom ett systematiskt, på kvantitativa metoder baserat empiriskt studium – upptäcka regelmässigheter i individers och grupperns politiska handlande. Dessa regelmässigheter skulle småningom bilda grunden för övergripande teorier om samhälle och politik

Behavioralismens genombrott hör till de mest markanta tyngdpunktsförskjutningarna i statskunskapens historia. Icke desto mindre dröjde det inte särskilt länge förrän kritiska strömningar började göra sig gällande. En central svaghet hos behavioralismen ansågs vara att den lätt urartar till ett sammanhangslöst, ”atomistiskt” räknande av individuella handlingar och deras korrelat; därvid bildas inte lätt något begripligt helhetsmönster som hjälper oss att förstå och förklara större politiska sammanhang. På 1960- och 1970-talet uppstod mycket riktigt teoretiska skolor som betonade en helhetssyn. Systemteorin, särskilt i den tappning som amerikanen David Easton blev förgrundsgestalt för, hade anspråk på att presentera en teori för det politiska livet som helhet. Andra forskare sökte klarlägga – ofta från marxistiska utgångspunkter – de grundläggande strukturella betingelserna för politiken. Politiska processer och politiskt beteende sker inte isolerat från den yttre strukturella omgivningen; lär vi oss analysera de strukturella förutsättningarna kommer vi småningom också beteende och processer in på livet.

Dessa övergripande teorier berikade statskunskapen åtskilligt; bl.a. erbjuder David Eastons teori ett förmåligt redskap när det gäller att strukturer och klassificera det statsvetenskapliga forskningsfältet med dess delområden. Som empirisk teori befanns den emellertid alltför esoterisk och substanslös, och den systemteoretiska apparaten blev oftare en obligatorisk figurräkning än ett empiriskt sorterande redskap i undersökningarna. Strukturella teorier hade oftast en mer konkret empirisk substans, men de blev lätt svepande och deterministiska; de ofta tydliga ideologiska övertöna gjorde dem också kontroversiella.

Framme vid 1980-talet uppvisade statskunskapen följaktligen tydliga drag av opposition mot dessa teorier. Teorier som ofta sammanfattas under benämningen postmodernism riktade grundläggande kritik mot allt tillsvarande samhällsvetenskap. En grundtanke i denna kritik är att den

moderna samhällsvetenskapen med sina krav på objektivitet bortser från det faktum att någon given, objektiv samhällelig verklighet inte existerar: denna verklighet konstrueras socialt i den kommunikativa processen människor emellan. Samhällsvetare bör därför i hög grad rikta uppmärksamheten till de retoriska och språkliga strategier varigenom verkligheten görs begriplig och övertalning sker i samhället. Denna inriktning, som kan sägas representera ett generalangrepp på den etablerade vetenskapliga samhällsforskningen, har ingalunda blivit dominerande i statskunskapen. Inom studiet av politisk kommunikation och internationella relationer har den emellertid fått en markant ställning.

Parallellt med denna tankeskola har emellertid även den s.k. nyinstitutionalismen vunnit burskap. Denna forskningsinriktning, som har en stark ställning i dagens statsvetarsamfund, framhåller att behavioralisternas avståndstagande från studiet av konkreta statsinstitutioner kastade ut barnet med badvattnet. Det räcker förvisso inte med att bara beskriva de formella ramarna för politiken, men det går inte heller att förstå politiken utan hänsyn till hur dessa formella ramar är beskaffade. Institutionerna är viktiga arenor för det politiska beteendet; hur institutionerna och regelverket kring dem är utformade har avgörande betydelse för aktörernas strategier och förväntningar. I den meningen har institutionerna alltså en självständig roll i de politiska processerna.

Denna redogörelse för statskunskapens utveckling är svepande och gör inga som helst anspråk på att täcka in alla centrala teoretiska faser och inriktningar under efterkrigstiden. Den har snarare presenterats i syfte att illustrera den karaktäristiska tendensen till paradigmatiska förskjutningar med jämna mellanrum. Denna tendens är sig sig ofrånkomlig, och den är inte helt ovälkommen: det kan inte ske någon utveckling utan perspektivskiften, och ny kunskap kan inte frambringas helt utan denna typ av förändring. Tendensen är dock samtidigt problematisk. Den innebär nämligen att teoretiska föreställningar ofta överges eller hamnar i bakgrunden utan att ha belysts tillräckligt, utan att ha utsatts för tillfredsställande grundligt empirisk prövning. Vi hastar vidare till nya teorier och begrepp utan att ha fått ett ordentligt bokslut över vad

som åstadkommit inom en fas av teoretiskt arbete.

Denna tendens går hand i hand med den allt starkare segmentering som utmärker disciplinen. Inte bara statskunskapens bredare delområden – internationell politik, förvaltningsfrågor, idéhistoria etc. – utan också snävare, ofta teoretiskt definierade inriktningar blir alltmer självtillräckliga och isolerade. Det är i själva verket allt mindre så att teoretiska modevägar kommer och går; modevägarna kommer och utvecklas sedan till snävare segment där likasinnade umgås med varandra utan nämnvärd korsbefruktning med andra inriktningar. Och när någon tankeskola utvecklats så här långt har det vanligen också skett en slutlig pervertering av en idé som i utgångsläget föreföll både fruktbar och högst rimlig: behavioralt orienterade studier utvecklas till ett statistiskt flinir utan teoretisk innebörd, systemansatser till abstrakt mekanik utan konkreta aktörer, postmodernism till ogenomträngliga verbala dimridåer bakom vilka man förgäves söker kejsaren, än mer förgäves hans kläder.

På grund av statskunskapens kvantitativa tillväxt och allt större segmentering är det alltså allt svårare att beskriva disciplinen som helhet idag. Det finns dramatiskt fler institutioner, professionella statsvetare, studerande på alla nivåer, tidskrifter, specialiserade förlag, konferenser, möten och organisationer på det statsvetenskapliga området idag än för bara ett par decennier sedan. Dessa allt större horder av ”statsvetare” samlas kring allt smalare tematiska segment och intresserar sig allt mindre för vad som försiggår inom andra delområden. Då jag i fortsättningen koncentrerar mig på en utvecklingstrend inom ämnet är det alltså viktigt att notera att trenderna idag inte får lika allmänt genomslag som under tidigare decennier. De är icke desto mindre tydliga, och få torde förneka den centrala betydelse som den aktuella inriktningen idag har inom internationell statskunskap.

1990-talets internationella statskunskap har i betydande utsträckning influerats av den nyss nämnda nyinstitutionalistiska vägen. Denna inriktning, som började göra sig gällande under den senare hälften av 1980-talet och slog igenom på bred front ungefär vid decenniesskiftet, har rötter på många håll inom statskunskapen. Inom flera av ämnets underområden hade ett missnöje vuxit

fram över den styvmoderliga behandling som bl.a. behavioralistiska, systemteoretiska och strukturalistiska ansatser bestått konkreta samhällsinstitutioner. För behavioralisterna var staten och dess institutioner bara en formell ram för det politiska beteendet som hade sina egna lagbundenheter. Systemteoretikerna gjorde sitt bästa för att visa att politiska system ofta var något helt annat än summan av de existerande officiella institutionerna. Marxisterna såg staten och dess institutionella struktur som en reflektion av de rådande ekonomiska maktförhållandena och därför alltid som mindre viktig än dessa.

Då institutionerna återigen gavs central ställning i statsvetenskapliga analyser fanns det en utbredd medvetenhet hos forskarna om att man höll på att återvända till traditionella domäner. De två oftast citerade arbetena bär karaktäristiska titlar: *Bringing the State Back In* (Evans, Rueschmeyer och Skocpol 1985) respektive *Rediscovering Institutions* (March och Olsen 1989). Den första boken representerar ett nytänkande hos strukturellt och till dels marxistiskt orienterade författare beträffande statens ställning i politiken, särskilt dess ”relativa autonomi”. Den senare har sin bakgrund främst i organisationsforskningen. Det är framför allt denna senare bok, skriven av James March och Johan P. Olsen, som blivit ett nyinstitutionalistiskt standardverk.

Känslan av att statskunskapen återvänt till sina rötter blir än starkare då man bekantar sig med litteraturen under de allra senaste åren. Den första vägen av nyinstitutionalism innebar nämligen i första hand att de centrala institutionerna – lagstiftande församlingar, exekutiva organ, administrativa och juridiska institutioner etc. – åter började tillskrivas en självständig betydelse av allt större statsvetarskaror. Trots att deras ställning som forskningsobjekt varit klart mer perifer sedan behavioralismens genombrott hade de emellertid aldrig försvunnit ur den statsvetenskapliga analysen – så självklart centrala är de trots allt för politologisk forskning. Vad som hänt på 1990-talet är att också den juridiska regleringen av relationerna mellan statsinstitutioner starkt trätt i förgrunden; 1990-talet markerar konstitutionalismens återkomst i studiet av politik.

Med konstitutionalism kan avses dels en doktrin, dels en bestämd infallsvinkel vid studiet av po-

litik. Doktrinen föreskriver att politiska processer och förhållanden skall vara underkastade grundlagsenlig reglering. Studieinriktningen innebär att man fokuserar på konstitutionella regler och deras effekter på den faktiskt förda politiken. En hastig titt på nytutkommen litteratur bekäftar att det mycket riktigt pågår en konstitutionalistisk våg bland statsvetarna idag. Uppmärksammade böcker under senare år bär sådana titlar som *Comparative Constitutional Engineering* (Sartori 1994), *Constitutionalism and Democracy* (Greenberg et al. 1993), *Comparing Constitutions* (Finer, Bogdanor och Rudden 1996) och *Constitutions and Political Theory* (Lane 1996)—och detta är bara ett axplock i en snabbt växande litteratur. Litteraturen vittnar om ett ökat intresse för både konstitutionalismen som doktrin och konstitutionell reglering av politik som studieobjekt. Jan-Erik Lane går så långt som att karaktärisera 1990-talet som ”the constitutional decade” (1996). Giovanni Sartori konstaterar: ”Over the last decades we have been told that constitutions do not matter, that free societies result from societal pluralism far more than from constitutional contrivance. That was the behavioral absurdity” (1994, 199-200). Huvudpoängen i Sartoris egen framställning är att konstitutionerminnsannspelarroll för den politiska verkligheten, och att statsvetare genom att de i så ringa mån ägnat sig åt ”konstitutionell ingenjörskonst” förfelat en av sina huvuduppgifter. Finer, Bogdanor och Rudden framhåller att kännedomen om grundlagstexter i sig inte är liktydig med en förståelse av politiska realiteter ens i demokratiska västländer. De tillägger dock: ”But it is a necessary condition of that understanding. Whence it follows that there is no substitute for reading the texts themselves” (1996, 5).

Detta måtte vara sällsam läsning för den generation av statsvetare som genomförde de stora perspektivskiftena inom statskunskapen efter andra världskriget. Då den unge Jörgen Westerståhl 1952 presenterade ett ambitiöst ”allmänt statsvetenskapligt forskningsprogram” skedde detta mot bakgrund av ”...att den grundläggande kontakten med det svenska statskicket... fortfarande förmedlas genom ett studium av grundlagen jämte härtill hörande väsentliga statsrättsliga kommentarer” (1952, 207). Westerståhls eget program för studiet av svensk politik innehöll en systematisk

sökan av regelmässigheter, ”generella sammanhang” (s. 209). I en sådan strävan måste statsrättsligaperspektiv nöja sig med en biroll: ”Statsrättens metod att beskriva de politiska maktförhållandena i form av rättsliga befogenheter eller kompetenser leder oundvikligen till ett statiskt-abstrakt betraktelsesätt. Såsom ett av de viktigaste målen för denna forskning framstår däremot att komma åt det dynamiska och konkreta elementet i politiken, att studera den politiska processen, beslutsfattandet på olika stadier, som en helhet (”Hur Sverige styres”)” (s. 217).

Att Westerståhls synsätt slog rot hos nordiska statsvetare kan man konstatera genom att konsultera några av de mest använda läroböckerna i ämnet. I sin 1969 utkomna *Politikens teori* konstaterar Jan-Magnus Jansson således: ”Genom sin realistiska (empiriska) inställning skiljer sig statsvetenskapen framför allt från juridiken, särskilt studiet av den offentliga rätten, som är den urpolitiska synpunkt viktigaste delen av rättsordningen” (s. 13). Och vidare: ”När samhällsvetenskaperna inriktar sig på en analys av det faktiska skeendet i samhället, koncentrerar de sig framför allt på frågan, hur olika företeelser påverkar varandra, dvs. på orsaks- eller kausalförhållanden. Också på den punkten skiljer de sig radikalt från de juridiska vetenskaperna. Orsaksrelationer kan inte studeras med juridisk metod” (s. 14). I en annan populär lärobok från samma period heter det lakoniskt: ”Statskunskap är det missvisande namnet på ett ämne, eller en disciplin, inom de samhällsvetenskapliga fakulteterna. Namnet avspeglar en tidigare dominerande inriktning ... mot författningen, de centrala statsorganen och det politiska livets formella sida” (Lindblan 1972, 8). Om ämnets relationer till andra discipliner konstaterar författaren: ”Beroendet av juridiken var tidigare mycket stort, särskilt inom den huvudinriktning som veter mot eller ingår i statsrätten. Denna riktning möter numera ringa intresse bland statsvetare, har i praktiken återförts till de juridiska fakulteterna och lever i de flesta länder ett tynande liv jämfört med tidigare” (Ibid., 142).

Denna förskjutning var så markant att Nils Herlitz, en portalgestalt inom nordisk statsrätt, såg sig föranledd att publicera en kraftfull plädering för ett nytt närmande mellan statsrätt och statskunskap. Herlitz konstaterar att statskunskapens utveckling

inneburit ”ett slags emancipation från statsrätten; den fick så att säga sin särprägel genom att ta avstånd från denna” (Herlitz 1966, 379). Herlitz avslutar sin artikel med orden: ”...jag vill hälsa statskunskapen välkommen tillbaka till fadershuset. Långt borta från detta odlar den med framgång fruktbara marker. Jag har dock velat få ge uttryck åt misstanken, att vissa av de vägar som utpekats för den kan föra till djungler som visar sig ogenomträngliga, på samma gång som jag velat belysa hur stark, trots skilda målsättningar, den gemenskap mellan statsrätt och statskunskap, som jag alltid trott på, är och måste vara” (Ibid., 410).

Herlitz ord ter sig profetiska idag, men i 1960- och 1970-talets statskunskap klingade de för tämligen döva öron. En uppsats publicerad 1980 bär den talande rubriken ”Är konstitutionalismen obsolet?”. Författaren, själv expert på konstitutionella aspekter på politik och således starkt positivt inställd till denna forskningstradition, lyckas inte prestera mycket mer än ett ganska uppgivet ”tja” som svar på sin fråga (Board 1980, 37-48).

Då situationen ett decennium senare var radikalt annorlunda låg orsaken emellertid inte enbart i statsvetenskapens egen utveckling i de banor om vilka ovan varit tal. Forskningen om politik återspeglar alltid i betydande mån förändringarna i den konkreta politiska utvecklingen. Att konstitutionella frågor åter skjutits i förgrunden beror givetvis i hög grad på att ett sållan skadat mått av konstitutionsmakeri pågått i världen särskilt sedan 1980-talets senare hälft. Till skillnad från tidigare perioder avses den pågående vågen av grundlagsproduktion faktiskt ha en styrande effekt på politiken. Det är till stor del genuint demokratiska konstitutioner vi nu sett växa fram. Konstitutionalismens återkomst hänger starkt samman med demokratiseringen, och statsvetarnas intresse för de nya konstitutionerna likaså.

Cirkeln håller alltså på att sluta sig; statsrättsliga och konstitutionella frågor är tillbaka som ett centralt forskningsobjekt i statskunskapen. Bör detta hälsas med tillfredsställelse?

Frågan kan förstås på två sätt. Å ena sidan kan vi fråga oss vad denna utveckling säger om statskunskapen som vetenskap. Är det bara ett tecken på att statsvetarna ingenting lärt sig, att de med några decenniers mellanrum skall återuppfinna hjulet utan att de dittills använda redskapen därvid spelar nå-

gon roll? Å andra sidan kan vi också ställa frågan huruvida just statskunskapen har något särskilt att bidra med när det gäller att förstå och analysera konstitutioner. Varför skulle vi vända oss till en statsvetare om vi vill veta vilken konstitution eller vad slags författningsrättslig reglering som är bäst i en given politisk och social situation?

Det vore frestande att se utvecklingen främst som ett uttryck för en generationseffekt inom statskunskapen. I vetenskapen, precis som i livet i övrigt, finns det en benägenhet att söka alternativ till de perspektiv som läramas eller föräldrarnas generation erjudit. Inte sällan gör man upptäckter som ter sig som gammal skåpmat för den föregående generationen men som är nya och spännande för den yngre.

Helt kan man säkert inte bortse från en dylik livets realitet. Den som bekantar sig med den ”nykonstitutionalistiska” vågen i internationell statskunskap märker emellertid snart att detta inte kan vara huvudförklaringen. De forskare och författare som gått i bräschen för utvecklingen hör ingalunda till den yngre generationen; många är etablerade medelåldersakademiker, en del rentav riktiga nestorer bland statsvetare. Visst ser det ut som en återkomst till fadershuset, men det är i så fall den förlorade sonen själv, inte hans avkomma som står och knackar på dörren. Statskunskapens kollektiva minne har därvid inte brutits.

Viktigare än denna aspekt är den senare frågan, dvs. vad statskunskapen kan bidra med till en förståelse av den konstitutionella problematiken. Genom att belysa och försöka besvara denna fråga kan vi i själva verket också komma en bit närmare ett svar på den första frågan.

Vilken är bör statskunskapens roll vara vid studiet av konstitutionalism och författningsfrågor? Var går den lämpliga gränsen mellan statsrätt och politologi? Uppenbart är att det vid tiden för behavioralismens genombrott fanns ett utbrett missnöje bland statsvetare över den starka betoningen på formella regler och strukturer i statsrättsligt orienterad statskunskap. Statsvetare fann inslaget av rättsdogmatik för starkt; de menade att det inte kunde vara en primär statsvetenskaplig uppgift att utifrån tolkningar av författningstexter försöka fastställa vad som är gällande normer för den politiska maktutövningen. Nej, statsvetare bör rikta uppmärksamhet mot maktutövningen som sådan.

Det är bara denna väg statskunskapen kan markera sin rätta identitet mot juridiken.

Intressant nog har samhällsvetenskapligt orienterade författingsjurister senare framhållit att det omvända problemet med tiden blivit aktuellt för den juridiska forskningen kring statsrätt och konstitutionalism. Antero Jyränki (1983, 69-70) skriver att en alltför stor fixering vid statsorganens faktiska praxis kan leda till att forskningen tappar kontakten med de normativa aspekterna, vilka trots allt utgör den klassiska plattformen för juridisk forskning.

Jyränki skrev vid en tidpunkt då samhällsvetenskapernas inflytande på grannvetenskaperna alljämt var betydligt större än idag. Statsförfattingsjuristerna kände troligen ett starkare tryck att röra sig i riktning mot faktisk politisk verklighet än vad de gör idag. Det fanns samtidigt ett större behov av sådan forskning, då endast få statsvetare arbetade med konstitutionella frågor.

I dagens läge är frågan om en arbetsfördelning mellan jurister och statsvetare på ett helt annat sätt aktuell än för 15-20 år sedan. Därvid är det lättare att formulera en första huvudregel för arbetsfördelningen än det är att konkretisera den. Hur som helst: juristerna bär givetvis huvudansvaret när det gäller tolkningen av rättsnormer, medan statsvetarna primärt skall koncentrera sig på konstitutionella reglers relation till det faktiska politiska skeendet och till dess övriga determinanter. Att konstatera detta är allt annat än nytt och originellt. Viktigare är då att framhålla att en sådan gränsdragning aldrig kan bli entydig. En analys av de normativa aspekterna kan inte bortse från den faktiska tillämpningen och de politiska effekterna av denna, lika lite som statsvetare helt kan isolera de maktpolitiska och strategiska aspekterna från författningens juridiska sida. En gränsöverskridande verksamhet från båda sidor är naturlig och nödvändig, men den skall inte bli ett självändamål. Det är egentligen viktigare att det finns god rättsdogmatisk forskning för statsvetare att konsultera vid behov och motsvarande statsvetenskapliga analyser av konstitutionalism för juristerna att ösa ur. Ett problem för statsvetarna särskilt i Norden är i själva verket idag att statsrättslig forskning länge varit på tillbakagång även vid de flesta juridiska fakulteterna i Norden.¹

Statsvetare bör alltså koncentrera sig på realia snarare än formalia vid studiet av konstitutionalism. Detta sade man emellertid redan för ett halvt sekel sedan, och någon oenighet om detta vare sig bland statsvetare eller mellan dem och statsrättsjurister har knappast någonsin existerat. Den avgörande—och problematiska—frågan är hur de skall göra detta. Återstoden av detta anförande är en påminnelse för att tre hänsyn skall vara vägledande för den statsvetenskapliga forskningen härvidlag. Dessa hänsyn kan uppfångas med nyckelorden komparation, strategi och samspel med omgivningen.

Jörgen Westerståhls nyss nämnda forskningsprogram från 1952 utgör en bra utgångspunkt för denna diskussion. Vad Westerståhl framhåller är nämligen inte bara att statsvetare skall koncentrera sig på statsskickets faktiska funktionerande snarare än dess rättsdogmatiska grunder; de skall också göra detta med en generaliserande ambition, med sikte på att formulera allmänna utsagor om politikens lagbundenheter. Problemet är att generaliseringar om samspelet mellan det formella statsskicket och reellt politiskt beteende är omöjliga att producera om det förstnämnda under hela den studerade perioden är oförändrat, konstant. Man kan beskriva statsskicket och konkret politiskt agerande inom ramen för statsskicket samt argumentera att dessa på olika vis är kausalt relaterade. Bevisa kan man detta emellertid endast om man kan visa på att förändringar i den ena faktorn är sammankopplade med förändringar i den andra.

I princip kan man givetvis göra detta inom ett och samma land, givet att större författningsreformer genomförts. Sådana ”före/efter”-studier finns det för all del exempel på. Det är dock sällan genomgripande reformer implementeras i ett land, varför den som nöjer sig med att studera blott en nationell kontext i praktiken aldrig finner tillräckligt stor variation beträffande det formella statsskicket. Följden blir att teoretiskt förankrade studier med logisk nödvändighet kommer att söka förklaringsgrunder annorstädes, att förklaringar knutna till det formella statsskicket av samma nödvändighet hamnar på undantag.

Vill man belysa sambandet mellan konstitutionella arrangemang och politikens verklighet finns alltså ingen annan fungerande forskningsstrategi än den genuint jämförande designen. Genom att

komparera stater mellan vilka både statsskick och politiska mönster uppvisar olikheter samtidigt som övrig bakgrundsvariation minimeras kan man effektivast komma orsakrelationer in på livet. Strategin är på många sätt motsatsen till den forskning som följde på den behaviorala revolutionen t.ex. i stora delar av Norden. Det är inte en djupborring i den politiska verklighetens enskildheter utan ett makroperspektiv som behövs för att upptäcka generella orsakssammanhang. En myckenhet av data hjälper föga om frågorna är fel ställda eller om forskningsdesignen logiskt utesluter vissa typer av generaliseringar.

För det andra anbefalls en särskild fokusering på samspelet mellan den statsrättsliga ramen och de centrala politiska aktörernas strategiska kalkyler och beteende. Hur lägger partier, politiker och koalitioner upp sina strategier givet olika typer av konstitutionella ramar? Vilka konstitutionella lösningar stimulerar till koalitioner, vilka till en generell konkurrens mellan alla aktörer? Vilka lösningar är konsensus- respektive konfliktfrämjande? När uppkommer öppen politisk debatt, när tenderar ”kassaskåpsavtal” dominera viktiga politiska avgöranden? Vilka konstitutionella mekanismer uppmuntrar till fragmentering av det politiska fältet och till polarisering, vilka till breda fronter och moderation?

Två omständigheter ligger bakom denna rekommendation. För det första: medan det ärytterst osäkert hur och i vilken utsträckning man genom konstitutionell reglering kan påverka politikens konkreta innehåll, anger konstitutioner i praktiken alltid parametrar för strategiskt agerande i politiken. Att inskriva full sysselsättning, social rättvisa eller ekonomisk tillväxt i grundlagen garanterar ingalunda att dessa mål i någon rimlig mening kommer att uppnås. Att inskriva ett krav på kvalificerade majoriteter i givna frågor innebär med säkerhet att vissa strategier blir mer eller mindre effektiva och därigenom mer eller mindre vanliga i den konkreta politiken. En del författare – t.ex. Sartori – menar i själva verket att konstitutioners enda korrekta funktion är att etablera normer för politiska procedurer. Han varnar för ”aspirational constitutions”, dvs. grundlagar som försöker diktera det konkreta innehållet i den förda politiken (Sartori 1994, 202).

Den andra omständighet som talar för denna särskilda fokusering är helt enkelt att inriktningen på strategi allmänt taget bör ligga centralt i den statsvetenskapliga forskningen. Statsvetare bör ägna sig åt dessa frågor därför att ingen annan disciplin på bred front och kontinuerligt ägnar sig åt dem. Statsvetare bör, i den naturliga arbetsfördelningen disciplinerna emellan, axla det primära ansvaret här.

Det förnyade intresset för konstitutionalism bland statsvetare—däribland detta anförande—kan åtminstone delvis betraktas som en Canossafärd. Brottet med statsrättsliga och konstitutionella perspektiv skedde i tiderna så hastigt och framför allt så generellt att statsvetarna därvid också vände ryggen till något väsentligt inom sitt eget område. Desto viktigare är att den nya konstitutionalistiska vägen inte låter pendeln slå alltför långt och totalt i motsatt riktning; detta vore den säkraste garantin för att det nuvarande intresset blott blir ännu en modevåg. Det som decennier av forskning kring politiskt beteende och sociala strukturer producerat bör inte bli ännu ett barn som hamnar ut med badvattnet. Konstitutioner påverkar inte politisk strategi isolerade från den samhälleliga omgivningen; inte heller kan konstitutioners utformning som sådan förstås utan att den omgivande sociala och politiska strukturen beaktas. När Sartori i sin uppmärksammade bok formulerar ett antal utsagor om samspelet mellan konstitutionella regler och politisk strategi, är han således noga med att påpeka att reglerna gäller givet att ett stabilt och etablerat partisystem föreligger. På samma sätt måste andra statsvetare ständigt dra in den strukturella omgivningen i sin framtida forskning. Därvid är uppgiften stundom att bestämma de strukturella betingelserna för samspelet mellan statsskick och strategi, stundom att se själva konstitutionen som beroende variabel och söka strukturella determinanter för konstitutionell variation. Öppenheten i riktning mot statsrätt måste kunna gå hand i hand med fortsatt öppenhet mot sociologi och ekonomisk vetenskap.

Herlitz invitation tillbaka till fadershuset får här alltså ett kraftigt försonat svar. Fadershuset är inte statsrätten som sådan, utan den statsvetenskapliga byggnad där statsrättsligt relaterade frågor har sin givna hemvist. Huset har många rum, och konstitutionalismen bör anvisas plats i ett av de största och finaste. Denna tyngdpunktsbestämning inne-

bärsamtidigt tribut till dem som gjort det längsta och mest omfattande dagsverket statsvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi till fromma: Sven Lindman och Dag Anckar.

Lauri Karvonen

Noter

1. Jag tackar professor Eivind Smith, Oslo, för denna upplysning

Bibliografi

- Board, J.B., Jr. (1980), "Är konstitutionalismen obsolet?", ingår i D. Brändström (red.), *Festskrift till Pär-Erik Back*, Umeå: CWK Gleerup, 35-48.
- Evans, P. D. Rueschemeyer och Th. Skocpol (red.) (1985), *Bringing the State Back in*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Finer, S.E., V. Bogdanor och B. Rudden (1996), *Comparing Constitutions*, Oxford: Clarendon Press.
- Greenberg, D., S.N. Katz, M.B. Oliveiro och S.C. Wheatley (red.) (1993), *Constitutionalism and Democracy. Transitions in the Modern World*, New York och Oxford: Oxford University Press.
- Herlitz, N. (1966), "Statsrättsliga synpunkter på statskunskapen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1966, årg 69, 379-410.
- Jansson, J-M. (1969), *Politikens teori*, Borgå: Söderström & C:O Förlags AB.
- Jyränki, A. (1983), "Grundlagen och verkligheten. Synpunkter och problematiseringar", ingår i D. Anckar (red.), *Rätt och politik*, Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut Nr. 84, 57-70.
- Lane, J-E. (1996), *Constitutions and Political Theory*, Manchester och New York: Manchester University Press.
- Lindblad, I. (1972), *Om den politiska vetenskapens grunder*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- March, J.G. och J.P. Olsen (1989), *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, New York: The Free Press.
- Sartori, G. (1994), *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, London: Macmillan.
- Westerståhl, J. (1952), "Ett allmänt statsvetenskapligt forskningsprogram", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1952, årg 55, 206-219.

De två språken

I Två väsentliga doktorsavhandlingar har nyligen ägnats åt statsvetenskapliga begreppsproblem. Den ena, framlagd i sociologi i Uppsala, är Kerstin Jacobssons *Så gott som demokrati. Om demokratifrågan i EU-debatten* (1997). Den andra, presenterad vid statsvetenskapliga institutionen i Köpenhamn, är Ole Wævers *Concepts of Security* (1997). Båda problematiserar förhållandet mellan vetenskapligt och politiskt språk men gör det på motsatta sätt.

Jacobsson utgår från ett etablerat akademiskt demokratibegrepp, formulerat av Alf Ross och Herbert Tingsten, och hävdar att detta begrepp övergivits i debatten om svenskt inträde i EU. Det hade varit bättre – så måste hon tolkas – om det etablerade demokratibegreppet fått präglade denna debatt. Både statsvetare och andra borde ha hållit fast vid Ross och Tingsten i stället för att skapa oklarhet med ett vidgat demokratibegrepp.

Wæver hävdar däremot – jag spetsar till, men inte mycket – att en vetenskaplig definition av nationell säkerhet inte är möjlig och att innebörden i detta begrepp därför uteslutande är en politisk fråga. Forskaren kan studera hur säkerhetsbegreppet används och vilka som är konsekvenserna av det sätt varpå det används men kan inte för egen del legitimt hävda något bestämt om vad som är och inte är säkerhetsproblem.

Jag vill försöka föra denna diskussion ett litet steg vidare. Min utgångspunkt – den är inte självklar – är att det är skillnad mellan att utföra analys och att bedriva politik och därmed skillnad mellan det analytiska och det politiska språket. Detta gör förhållandet mellan analytiskt och politiskt språk till ett problem, ja till en forskningsetisk fråga.

Det analytiska språket syftar till att underlätta problemformulering och problemlösning. En av dess funktioner är att tydliggöra det som är omstritt, motsägelsefullt, okänt eller eljest problematiskt. Analytisk begreppsanvändning är varken riktig eller felaktig men kanske otydlig, inkonsekvent eller på annat sätt olämplig för att lösa den uppgift forskaren förelagt sig.

Det politiska språket har andra syften. Persuasion, inte problematisering, är vad som gäller. Som Gunnar Fredriksson uttryckt det: "eftersom politikererna önskar påverka attityder och handlingar, måste de använda ett språk som har dessa funktioner. Man kan då inte kritisera deras språk för att det har anpassat sig till detta krav och inte till andra uppgifter, t.ex. de som vetenskapernas språk har" (Fredriksson 1962: 8). Kampen om språket är en del av politiken (Boréus 1994). Det gäller att kunna visa att det man står för, det må vara vad som helst, gynnar demokratin, den nationella säkerheten eller något annat som de flesta högprioriterar, och det gäller att få det dithän att det som motståndaren står för får drag av diktatur eller nationell olycka.

Statsvetenskapens problem är att dess analytiska terminologi till stor del sammanfaller med den politiska. Därmed uppstår frågan i vad mån vi bör ta politiska hänsyn när vi utformar våra analysredskap. Vad finns att lära om denna sak i Ole Wævers och Kerstin Jacobssons avhandlingar?

II

Ole Wævers vitala avhandling skall läsas mot bakgrund av den diskussion som förts om behovet av ett s.k. vidgat säkerhetsbegrepp efter det kalla kriget. Detta har varit en politisk fråga i den bokstavliga meningen att riksdagen fattat beslut om att säkerhetsbegreppet skall vidgas. Den har emellertid också blivit föremål för akademiskt skriftställerier i ansedda vetenskapliga tidskrifter. Ett av de främsta akademiska förslagen har varit att räkna miljöfrågorna till säkerhetspolitiken (Brown 1989, Stern 1995). För detta har anförts analytiska synpunkter som att det finns kausala kopplingar eller strukturell isomorfi mellan "militär" säkerhetspolitik och miljösäkerhetspolitik (varken kausalitet eller isomorfi motiverar att dessa ting begreppsligt görs till ett och detsamma, snarare tvärtom, men det är en annan diskussion).

Wævers ansats är en annan. Avhandlingen utmynnar, som nämnts, i att det är omöjligt att ge begreppet säkerhet en bestämd innebörd. Säkerhet är ingen egenskap hos någonting utan blott och bart en "speech act". Det enda som finns är en "säkerhetsdiskurs" kännetecknad av att något, vad som

helst – kärnkraft, brottslighet, sjukvårdskris – framställs som ett existentiellt hot som måste ges absolut prioritet och som legitimerar extraordinära åtgärder. Att i vetenskaplig analys hävda att den nationella säkerheten har en viss innebörd, är utsatt för vissa hot eller kräver vissa åtgärder saknar mening. Säkerhet är vad som helst. Det enda forskaren kan studera är "säkerhetiseringen", dvs den process varigenom något får diskursiv ställning som säkerhetsproblem.

Wæver gör en träffande analys av säkerhetsbegreppets användning inte bara i politiken utan också i den i detta hänseende påtagligt politiserade vetenskapen. Frågan är vilken slutsats vi bör dra. Man skulle kunna tro att Wæver vill avråda oss vid universiteten från att på arbetstid uttala teser om den nationella säkerhetens innebörd och förutsättningar. Detta gör han emellertid inte. Tvärtom är han, även i avhandlingen, hårt engagerad i att driva tesen om det vidgade säkerhetsbegreppet.

I delar av avhandlingen framträder Wæver sålunda inte som diskursanalytiker utan som diskurskapare. Han gör detta i egenskap av medlem av den dansk-brittiska s.k. Köpenhamnsgrupp som givit ut det ofta citerade arbetet *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (Wæver et al. 1993). I detta arbete är det en huvudidé att man bör skilja mellan statlig och samhällslik säkerhet, varvid statlig säkerhet avser hot mot suveräniteten och samhällslik säkerhet hot mot den nationella identiteten. Identitetshotet är nu på väg mot toppen av Europas säkerhetsagenda, hävdar man. Kapitlet i fråga ingår i Wævers avhandling. Wæver "säkerhetiserar" här av hjärtans lust.

Kerstin Jacobssons slutsats är att det, som hon skriver, vedertagna sätts att tala om demokrati förändrats, bl.a. på det sättet att demokratibegreppet har "impregnerats med effektivitet". Därmed har det blivit möjligt att sälja idén att man kan "minska medborgarinflytandet och öka den sakpolitiska effektiviteten och ändå förbli demokratisk". Det är, menar Jacobsson, en paradox i EU-debatten att "demokrati och effektivitet inte konstruerats i motsättning till varandra" (Jacobsson 1997: 231, 242, kurs. i orig.). Förändringen av demokratibegreppets innebörd skall ha ägt rum inte bara i riksdagen utan också i statsvetenskapen; några formuleringar av mig skymtar i marginalen, men dramats huvudbov är Janerik Gidlund (till

hjältarna hör Sverker Gustavsson och Jens Bartelsson).

Hållbarheten i Jacobssons analys av EU-debatten kan ifrågasättas på några punkter,¹ men det intressanta här är hur hon motiverar sin kritik av det hon uppfattar som ett vidgat demokratibegrepp. Hon konstaterar, alldeles som Wæver på tal om säkerhetsbegreppet, att demokratibegreppet fyller politiska funktioner som gör en betydelseutvidgning lätt att förstå: ”Alla ’måste’ vara demokratiska och alla hyser vi också uppfattningen att vi är det. I ljuset av sådan press på varje demokratidiskurs blir det förstället att det ligger närmare till hands att tillföra nya aspekter till demokratibegreppet än att tydligt hålla isär sådant som demokrati och effektivitet”. Att detta inte är bra motiverar hon på följande sätt:

Även om en fungerande demokrati måste kunna åstadkomma resultat, bör demokratin fortsatt *definieras* oberoende av resultaten och dess empiriska fortlevnad. I den förda debatten har demokrati, dess förutsättningar och resultat samt demokrati och effektivitet blandats på ett sådant sätt att de svårigheter och utmaningar som styrelse-skickens står inför, som att transnationalisera *demokratin*, döljs, liksom prioriterings- och intressekonflikter. (Jacobsson 1997: 295, kurs. i orig.)

Detta ser ut som en analytisk kritik av det enligt Jacobssons mening vidgade demokratibegreppet: problematiseringen försvåras, och därmed problemanalysen. Som jag ser det överskattar hon i så fall den analytiska betydelsen av att definiera ett begrepp på ett sätt i stället för på ett annat. Det avgörande från analytisk synpunkt är klarheten och konsekvensen snarare än begreppsinnehållet. Det går att analysera de svårigheter, utmaningar, prioriteringsfrågor och intressekonflikter som Jacobsson fäster uppmärksamheten på med vilket som helst av de alternativa demokratibegrepp hon diskuterar. Det ena begreppet kan vara mera praktiskt än det andra från analytisk synpunkt, men detta är inte någon stor fråga.² När Ross och Tingsten skrev sina arbeten gällde diskussionen, som Jacobsson påpekar, förhållandet mellan demokrati och diktatur (Jacobsson 1997: 19). Det var fråga om att dra upp en gräns mot nazismens och stalinismens anspråk på att företräda folket. Idag är det

andra frågor som tränger sig på. Vi är många som har meningen att politikens internationalisering skärper en del demokratiproblem som var mindre aktuella på Ross’ och Tingstens tid. Dessa problem kan analyseras antingen som målkonflikter inom ramen för demokratibegreppet eller som konflikter mellan demokratin å ena sidan och demokratis förutsättningar (informationstillgång, verksamhetsområde mm) å den andra. Jag kan inte se att detta spelar någon större roll, så länge vi är klara och konsekventa i vår begreppsanvändning.

I det politiska språket är saken mindre oskyldig. Kanske det är snarare detta som Jacobsson avser med det hon skriver om döljandet av problem. I EU-frågan hade nej-sidan tveklöst något att vinna på att demokrati uppfattades som en besluts metod och ingenting därutöver, medan ja-sidan hade intresse av en terminologi som gjorde det till en del av demokratin att den svenska regeringen var företrädd när beslut som berörde Sverige fattades, och att man fick möjlighet att trots internationaliseringen fatta ekonomisk-politiska beslut som kunde få effekt. Om den terminologi som Jacobsson anser lämpligast hade blivit allenarådande, hade detta gynnat nej-sidan; själva språkbruket hade anslutit sig till nej-kampanjen. I den utsträckning ja-sidan lyckades etablera ett vidgat demokratibegrepp, var detta ett verksamt motdrag. Begreppslig neutralitet var inte möjlig.

Vänstern, i hög grad inklusive miljöpartiet, har gjort vad den kunnat för att befrämja ett ”vidgat säkerhetsbegrepp”, med stöd av mer eller mindre analytiska akademiker. I fråga om EU är det vänsterns, och särskilt miljöpartiets, motståndare som ägnat sig åt begreppsutvidgning, med akademiskt författarskap som stöd. I båda fallen tydliggörs det knepiga i relationen mellan analytiskt och politiskt språk.

III

Jag skall nu ange fyra förhållningssätt till denna relation, och förkasta de tre första.

(1) *Vetenskap är politik*. Distinktionen mellan vetenskap och politik är illusorisk eller omotiverad. Det finns inte något analytiskt språk som skulle ha andra syften än det politiska språket. Vi vid universiteten är ett slags politiker. Våra löner och

forskningsanslag är att likna vid partistöd, pressstöd eller kulturstöd—avgifter samhället erlägger för att erhålla mångfald. Man kan rentav hävda att vi har en särskild uppgift i att ge akademiskt stöd åt resurssvaga grupper som miljöaktivister och EU-motståndare. Det är inte bara legitimt att vi använder en terminologi som lämpar sig för politisk mobilisering, det kan t.o.m. vara vårt uppdrag att skapa en sådan.

Jag har överdrivit men vi har alla, inte minst i dessa postmoderna tider, mött variationer på temat om det godtyckliga och onödiga i distinktionen mellan vetenskap och politik. För egen del hör jag till dem som avvisar denna hållning. Vårt uppdrag är att utföra forskning och utbildning ”på vetenskaplig grund”, och detta uttryck kan inte reduceras till vissa yttre former utan ställer intellektuella krav som är oförenliga med vad som gäller, om uppgiften i stället är att mobilisera politiskt stöd.

(2) *Sanningen skall fram*. Vi har att fullgöra vårt analytiska uppdrag utan sidoblickar på politiska effekter. Det vi kommer fram till i vår forskning skall meddelas allmänheten, oavsett vem eller vad som gynnas eller missgynnas.

Jodå, sanningen skall fram. Att undvika att ställa frågor och att avstå från att offentliggöra forskningsresultat av hänsyn till förmodade politiska effekter vore oprofessionellt, för att inte säga oetiskt. Det problem jag diskuterar i detta inlägg gäller emellertid inte forskningsresultat utan begrepp. Att som Köpenhamnsgruppen begreppsligt jämställa hot mot den nationella identiteten med hot om invasion och ockupation är inte att redovisa ny kunskap utan att legitimitera EU-motstånd och främlingsfientlighet (jfr McSweeney 1996: 91). Kan man verkligen hävda att vi har skyldighet att ge akademisk legitimitet åt ett visst språkbruk utan tanke på den politiska innebörden? För min del är svaret nej.

(3) *Obegriplighet är en dygd*. Eftersom det problematiska med förhållandet mellan analytiskt och politiskt språk är att samma termer används i båda, ligger lösningen i en särpräglad akademisk terminologi. Vi i statsvetenskapen har lång erfarenhet av begriplighetsförsvårande inlån av typ fe-edback, förklarad varians, nyttofunktion och diskursivering. Det är inte tu tal om annat än att de system-, regressions-, besluts- och diskursanalytiska rotvälskorna har bidragit till att motverka den

politiska användningen av statsvetenskapliga texter.

Att med språkliga medel resa så höga murar som möjligt mellan statsvetenskap och samhälle kan emellertid knappast vara rimligt. Det är trots allt en bisarr tanke att vi skulle bannlysa politiskt belastade termer från våra seminarier och skrifter.

Vad återstår? Kanske bara (4): *medvetenhet, känslighet, avdramatisering*. Medvetenhet om att våra ord får en ny funktion, när vi går ut ur seminarierummet. Känslighet för det politiska språkets nyanser, när vi konstruerar det analytiska. Dramatisering av problemställningar i stället för av ordvalsfrågor: när vi undervisar studenter eller gör inlägg i debatter om demokrati eller säkerhetspolitik är det det vår uppgift att inskärpa, att det som är värt att analysera och debattera är reellt och inte semantiskt, att det viktiga är att studera bedömningsproblem, målkonflikter och intressekonflikter i stället för att fördjupa sig i behovet av ett ”vidgat säkerhetsbegrepp” eller tvista om det rätta sättet att använda termen demokrati.

En hel del finns att lära av Ole Wævers väg fram till insikten att nationell säkerhet ingenting intressantare är än en ”speech act”. Liksom av den belysning Kerstin Jacobsson ger av växelverkan mellan det analytiska och det politiska språket.

Kjell Goldmann

Noter

1. I två hänseenden är Jacobssons tolkning av hur man på ja-sidan använde demokratibegreppet enligt min mening felaktig, i den utsträckning en diskursanalys kan vara detta. För det första hävdar eller antyder hon att man på ja-sidan talade om demokrati som om demokratiska procedurer och politisk effektivitet vore utbytbara mot varandra; min tolkning av de texter jag sett är att man tog den proceduriella aspekten för given och avsåg att ge synpunkter på något annat, nämligen i vilken utsträckning de demokratiskt fattade besluten har möjlighet att påverka det som beslutsfattarnas uppdragsgivare önskar påverka. För det andra undviker hon att skilja mellan effektivitet i betydelsen att våra demokratiskt valda företrädare har möjlighet att delta i beslut om våra angelägenheter och effektivitet i betydelsen att de politiska målen uppnås; distinktionen mellan att få vara med och att få fram vissa resultat

var, som jag uppfattade det, väsentlig för debatten om EU-medlemskapet. Till det som är skarpsinnigt i Jacobssons avhandling hör analysen av hur man sopade in de med överstatligheten förknippade demokrati-problemen under mattan.

2. Jag måste få nämna att ett par formuleringar av mig, vilka Jacobsson några gånger citerar som avskräckande exempel, finns i inledningen till en uppsats, i vilken jag diskuterar just det som enligt Jacobsson döljs av det språk hon tillskriver mig, nämligen den internationaliserade politikens demokratiproblem (Goldmann 1994). Den enligt min mening överdrivna vikt som Jacobsson tillmäter terminologiska nyanser illustreras av att hon finner det betydelsefullt att skilja mellan att använda uttrycket "demokrativinst" och att tala om förbättrade förutsättningar för demokrati (Jacobsson 1997: 311-312).

Referenser

- Boréus, K, 1994. *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Stockholm: Tidens förlag.
- Brown, N, 1989. Climate, Ecology and International Security. *Survival* 31, 519-532.
- Fredriksson, G, 1962. *Det politiska språket*. Stockholm: Cavefors/Prisma.
- Goldmann, K, 1995. Demokrati och internationalism, s 9-25 i Arvidsson, C (red) *Sverige och det nya Europa*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Jacobsson, K, 1997. *Så gott som demokrati. Om demokratifrågan i EU-debatten*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- McSweeney, B, 1996. Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School. *Review of International Studies* 22, 81-93.
- Stern, E K, 1995. Bringing the Environment In: The Case for Comprehensive Security. *Cooperation and Conflict* 30, 211-237.
- Wæver, O, 1997. *Concepts of Security*. Copenhagen: Institute of Political Science, University of Copenhagen.
- Wæver, O, Buzan, B, Kelstrup, M, och Lemaitre, P, 1993. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter Publishers.

"Så gott som demokrati"

"Spørsmål om terminologi er i ideologisk debatt ikke 'bare et spørsmål om terminologi'." (Arne Næss 1968:26)

Man kan kalla demokrati för "Karlsson" lär Gösta Bohman ha sagt i en diskussion om demokratins innebörd. Men frågan är om man kan kalla Karlsson för "demokrati"?

Visst är det så att val av termer inte har någon saklig betydelse. Det viktiga är att man blir förstådd. Men ofta syftar val av termer inte till att bli förstådd, utan till att ändra attityder och värderingar. Så fungerar s.k. övertalningsdefinitioner (Stevensson 1969:210).¹ Termen demokrati är särskilt tacksam om man vill manipulera politiska opinioner. Det man vill att människor skall tycka om kallas "demokrati". Om val av termer styrs av sådana syften är inte "termfrågor" så banala som ofta görs gällande.

Ord har makt över tanken. Demokratidefinitioner handlar inte bara om språkvård, utan om *argumentationsvård*. Övertalningsdefinitioner får inte ersätta en saklig argumentation. Denna insikt låg bakom Tingstens kritik av s.k. innehållsliga definitioner av demokrati (Elvander 1975:120). Termen demokrati får inte omfatta något mer än vad demokratins anhängare kan enas om, nämligen en procedur vars tillämpning innebär folkstyre av en stat.

I varje politisk konjunktur presenteras dock nya demokratidefinitioner. Demokratibegreppet blir till en "retorisk ballong" (Frändberg 1996:23) som fylls med tidsandans politiska ideal. På 1960-talet ville den s.k. nya vänstern inkludera ekonomisk jämlikhet och kollektivt ägande i demokratibegreppet. I början på 1980-talet ville Gösta Bohman inkludera "ekonomisk frihet" i demokratibegreppet (Algotsson 1987:346f). I mitten av 1990-talet vill SNS Demokratiråd förutom medborgarstyre inkludera rättsstat, maktindelning och politisk handlingskraft i demokratibegreppet (Rothstein, red, 1995:122f. Jfr Lundström 1997b). Som exempel på liberalisering (i dubbel bemärkelse) av demokratins innebörd kan också nämnas Olof Peterssons (1993:40) likställande av "demokrati" med det popperska begreppet "ett öppet samhälle".²

Dessa politiserande demokratidefinitioner är ett hot mot demokratins legitimitet. Enigheten om demokratins värde förutsätter också en språklig enighet. Annars förväxlas oenighet i sakpolitiska frågor med oenighet om demokratins värde. Att studera och kritisera användningen av termen demokrati är därför inte bara ett vetenskapligt intresse, utan av stor politisk betydelse.

Kerstin Jacobssons avhandling, *Så gott som demokrati* (1997), framlagd vid Sociologiska institutionen i Uppsala, handlar om hur termen demokrati användes i debatten om ett svenskt EU-medlemskap. Jacobsson säger sig ha två syften med sin avhandling. Dels att undersöka hur man "talade om demokratin i den offentliga politiska diskussionen" om ett svenskt EU-inträde, dels att undersöka "vilka implikationer som följer av hur demokratifrågan definierades och behandlades i debatten" (s 21). Det första syftet kallar hon "empiriskt och deskriptivt". Vad det andra syftet går ut på är något oklart. Vad innebär det att undersöka "implikationer" som följer av hur demokratifrågan definieras? Det tycks som om Jacobsson här syftar till en idékritik i Tingstens anda – främst av argumenten för ett EU-inträde i termer av ökad demokrati.

Jacobsson hävdar, som det står på baksidestexten, att det skett "en forskjutning i demokratidebatten där effektivitet, handlingskraft och sakpolitik blir alltmer centrala begrepp". Det pågår, hävdar hon, "en omtolkning av demokratins innebörd, utan att detta har formulerats i klartext eller att konsekvenserna uppmärksammas". Eftersom sakpolitisk effektivitet (dvs. måluppfyllelse) ingår i demokratibegreppet och eftersom medlemskap i EU innebär sakpolitisk effektivitet, kräver demokratins princip att vi går med i EU. Så lyder i korthet Ja-sidans "förinnehållsligande" av demokratibegreppet, enligt Jacobsson.

Hennes tes ges en tydlig illustration av den tyske EU-debattören Fritz Scharpf's argumentation för ett svenskt EU-medlemskap. Scharpf hävdade i *Moderna tider* (januari 1996) att demokratiskt självstyre bör "definieras" som "autenticitet plus effektivitet", vilket betyder "att demokratiska regeringar måste vara effektiva i förverkligandet av medborgarnas genuina preferenser". Genom att stipulera en ny definition av "demokrati" kommer han fram till att små stater utanför EU är odemok-

ratiska eftersom de inte klarar att förverkliga medborgarnas "genuina preferenser".

Just detta spektakulära exempel på en "innehållslig" demokratidefinition återfinns dock inte i Jacobssons avhandling. Men hon refererar till många resonemang där effektivitet framhålls som ett "demokrativärde" i syfte att legitimera ett svenskt EU-medlemskap. Gränsen mellan semantiska normer och politiska normer är dock flytande. Frågan är om termen demokrati omdefinieras eller om argumenten för demokrati ändras?

Jacobsson refererar bl.a. Kjell Goldman (1995) som hävdar: "Att effektivitet är ett demokrativärde är givet. Om politiken är maktlös, råder i sanning ett demokratiskt underskott" (s 243.) Samma resonemang förs av den s.k. *Konsekvensutredningen* (SOU 1994: 12: 234). Ett medlemskap i EU sägs innebära en "demokrativinst" eftersom den sakpolitiska effektiviteten ökar.

Jacobsson beskriver dessa resonemang som en normförskjutning "till den sakpolitiska effektivitetens fördel" (s. 243). Hon hävdar att "sakresultaten blir normerande i en demokratisk bedömning", vilket "förutsätter att demokratifrågan diskursivt konstrueras på ett delvis annat sätt än som medborgarligt inflytande över landets styrelse" (ibid.). "Förmägan att realisera lovvärda mål som arbetslöshetsbekämpning och miljöförbättringar samt förutsättningarna för detta, blir normerande för hur suveräniteten och demokratin betraktas" (s. 224), skriver hon. Och hon tillägger: "Demokratin definieras i förhållande till det man vill tjäna".

Jacobsson beskriver egentligen olika typer av "normförskjutningar": en semantisk och en politisk. Det som Jacobsson något vagt kallar "demokratifrågan" tycks handla om flera olika frågor: 1. Hur bör termen demokrati definieras? 2. Enligt vilka normer bör demokratiska institutioner utvärderas? Möjligen skulle man kunna lägga till en tredje delfråga i "demokratifrågan": 3. Genom vilka institutioner bör demokratisk maktutövning förverkligas?

Sammanblandningen av språkliga och politiska normer är kännetecknande för den "demokratidiskurs", som Jacobsson studerar. En definition av "demokrati" tolkas ofta som en politisk handlingsnorm; det som termen betecknar antas vara önskvärd.³ Just därför föreslås förmodligen "inne-

hållsliga” demokratidefinitioner; värdeaddning-
en i termen demokrati överförs till önskvärda utfall
av demokratiska procedurer.⁴

En viss definition av ”demokrati” implicerar
inte att demokrati bör genomföras, vilket en del
EU-anhängare, t.ex. Fritz Sharpf (se ovan) tycks
tro. En definition stipulerar ett språkbruk, inte en
politisk norm. Plåderingen för EU behöver inte
byggas på en ny definition av ”demokrati”, utan på
en normativ teori som säger att folkets preferenser
bör genomföras och en empirisk teori som säger att
så blir fallet om man går med i EU (oavsett om EU
är en demokrati).

Det faktum att man lyfter fram effektivitetskra-
vet i argumentationen för EU behöver dock inte
innebära att ”demokrati frågan” ges en ny inne-
börd. Den svenska demokratin kan ha uppfattats
som effektiv inom ramen för nationalstaten innan
EU-inträdet fördes upp på dagordningen. Men om
den skulle ha upplevts som ineffektiv skulle kan-
ske olika krav på effektivitet formulerats i termer
av mer, eller bättre, demokrati.

Det finns exempel på att krav på politisk effekti-
vitet—både i resursmässig och beslutsmässig me-
ning—formulerats i termer av demokrativinsten
före EU-debatten. Den politiska effektivitet som
planhushållning antogs medföra motiverades i
termer av frihet och demokrati (se Wigforss
1980:119ff). Effektivitetsproblemet i det parlamen-
tariska styrelseskicket har betraktats som hinder
för demokratiskt styre.⁵ Fyraprocentspårren för
riksdagsrepresentation och förlängningen av
mandatperioden motiverades med att beslutsmäs-
sighet och handlingskraft är ett demokrativärde.
En historisk tillbakablick kunde ha kastat mer ljus
på Jacobssons tes om just EU-frågans betydelse
för förändringen av demokrati frågans innebörd.

Idéhistoriskt har effektivitet varit ett av de vikti-
gaste argumenten för demokrati. Både Rousseau
och Bentham anförde effektivitetsargument (i oli-
ka varianter) för demokrati (Ross 1969:59). Vad
som är nytt i EU-debatten är att konflikten mellan
demokratiska beslutsformer och systemkapacitet
har tydliggjorts. I detta ”demokratiska dilemma”
(Dahl 1994) har effektivitet—från vissa EU-an-
hängares sida—lyfts fram som ett viktigare demo-
krativärde än politiskt deltagande. Det som kallas
”demokrativärde” behöver dock inte vara ett ana-

lytiskt villkor för demokrati, utan bara en önskvärd
effekt.⁶

Det är förmodligen svårigheter att hantera vär-
dekonflikten mellan demokratiska procedurer
och folkviljans förverkligande som ligger bakom
behovet att definiera demokrati i termer av effekti-
vit. Att demokrati innebär folkviljans förverkli-
gande har oftast tagits för givet—utan någon närmare
förklaring. Redan Rousseau var oklar på denna
punkt. Han förklarade inte varför demokratiska
procedurer var nödvändiga för att förverkliga ”all-
mänviljan” (Plamenatz 1992:176). Demokrati
definierade han dock oberoende av ”allmänvil-
jan” (Beitz 1989:52) och eftersom ”allmänvil-
jans” förverkligande är viktigare än demokrati var
Rousseau i princip öppen för demokratins avskaf-
fande. Effektivitet var, kort sagt, viktigare än de-
mokrati.

Folkviljans förverkligande har varit ett funda-
mentalt värde för en stor grupp av normativa de-
mokratiteorier—oaktat om detta värde ingått i de-
finitionen av ”demokrati” (Beitz 1989:50f).⁷ Ut-
märkande för dessa teorier är att de inte ser något
egenvärde i demokrati. Däremot ser de ett egen-
värde i att människor kan få sina önskemål tillgo-
dosedda.

Att betrakta väljare som konsument och de-
mokrati som en marknad är en gammal idé i stats-
vetenskaplig demokratidiskurs (se Elster 1986
och Nelson 1980:kap. 5). Ett exempel på en
”folkviljeteori” är den s.k. ekonomiska demokra-
tiskolan som inspirerats av neoklassiska ekono-
midoktriner (se Downs 1957). Demokratins värde
anses ligga i dess förmåga att tillfredsställa folks
preferenser.

Den elitistiska skolan, som tog form efter andra
världskriget har framhållit effektivitet (i olika be-
märkelser) som ett mål för demokrati (Schumpeter
1979). Sartori (1987) myntade uttrycket ”de-
modistribution” för att beteckna ett system som är
effektivt med avseende på att tillfredsställa folks
preferenser—till skillnad från ”demopower”, som
han tror är ineffektivt och farligt (jfr Buchanan och
Tullock 1969).

Mot denna idéhistoriska bakgrund blir Jacobs-
sons försök att förklara varför demokrati begreppet
laddats med en effektivitetskomponent i EU-
debatten tveksamt. Hon skriver:

Effektivitetsdiskussionen måste förstås i re-
lation till övergripande förändringar av poli-
tiken och ekonomin. Globaliseringen av
ekonomier har satt politiska systems effekti-
vit i fråga, vilket lett till att marknaden
har fått stort inflytande vad gäller agenda-
sättning, politiska prioriteringar, tidspers-
pektiv, gränser för det möjliga etc. När de-
mokrati begreppet laddas med komponenten
effektivitet på det sätt som nu är fallet
fylls demokrati begreppet med marknadens
värderingar, motiv och logik. När effektivitets-
tetens språk talas, men med en demokratisk
accent, blir det svårt att protestera: Vi är väl
alla demokrater även om vi vill vara effek-
tiva. (s. 245).

För det första har, som påpekats, ”marknadens
värderingar, motiv och logik” förekommit i de-
mokratidiskursen långt innan EU-inträdet var ak-
tuellt. För det andra kan man fråga sig hur det
kommer sig att motståndare till marknaden, t.ex.
fackliga företrädare och socialdemokrater, är för
EU? Vissa argument för EU-inträde har faktiskt
gått ut på att det möjliggör ett effektivare motstånd
mot globalisering och marknadskrafter. Så argu-
menterade Hans-Peter Martin & Harald Schu-
mann i den uppmärksammade boken *Globalise-
ringsfällan* (1997).

De svenska böndernas försvar av EU kan knap-
past ses som uttryck för att de är anhängare av
”marknadens logik”. Snarare är det tvärt om. De
ser i EU ett skydd mot marknaden. Bland EU-mot-
ståndarna finns också de som ser EU som ett hot
mot marknaden.

Effektivitetstänkandet har också legat till grund
för demokratikonceptioner som ställt politisk ef-
fektivitet mot marknad. Som Jacobsson själv på-
pekar (s. 244) vände sig Ross och Tingsten i sin
proceduriella demokratidefinition mot ”hand-
lingskraftiga” regimer som kallade sig ”demokra-
tiska”, men som knappast hyllade marknadens
värderingar och logik.

Jacobssons tveksamma försök att sociologiskt
förklara det som hon uppfattar som en nyorientering
i demokratidiskursen aktualiserar frågan vad
som skiljer diskursanalys från idéanalys. ”En dis-
kurs är ett paket av föreställningar i ett samman-
hängande mönster”, skriver Jacobsson (s. 215).
Hon sätter ett tvivelaktigt likhetstecken mellan be-

grepp och föreställningar (s. 35).⁸ Inspirerad av
Durkheim kallar hon demokrati begreppet för en
”social representation”, vilket är ett exempel på det
som Durkheim kallade ”kollektiva repre-
sentationer” (s. 31). Enligt Jacobsson avsåg Durk-
heim en mängd fenomen som uttrycker ett ”kol-
lektivt medvetande”, vilket utgörs av ”övertygelser
och känslor som är gemensamma för en
grupp”.

Att undersöka ”sociala representationer” krä-
ver, vad jag kan förstå, ett empiriskt forskningsar-
bete av annat slag än det som Jacobssons avhand-
ling består av. Om man vill komma åt underliggan-
de ”övertygelser och känslor” som kan förklara
förändringar i demokratiuppfattningar, måste
man göra empiriska undersökningar som går ut-
över textanalys. För att belägga påståendet att det
är marknadens motiv, värderingar och logik som
förklarar debattörernas demokratisyn krävs en
empirisk kartläggning av underliggande värde-
system, som inte nödvändigtvis uttrycks i de texter
som Jacobsson studerat.

I sin avslutande diskussion antyder Jacobsson
att det faktum att kravet på sakpolitisk effektivitet
”tillförts demokrati begreppet kanske uttrycker en
förändring i demokratins överideologi”. Ordet
”kanske” speglar Jacobssons ointresse för denna
fråga och därmed för det analysobjekt som hon an-
ger för sin studie. En demokratisk överideologi
motsvaras, vad jag kan förstå, ungefär av det som
kallas ”social representation”. Om analysobjektet
är sociala representationer, borde den demokratis-
ka överideologin stå i fokus. Men det som Jacobs-
son gör i första hand är att formulera en idékritik av
Ja-sidans sätt att använda termen demokrati.

Hennes analysobjektet är inte en grupps själv-
medvetande, utan de idéer och begrepp som ut-
trycks i olika texter (jfr Tingsten 1941). Huruvida
idéerna och begreppen uttrycker ett kollektivt
medvetande är osäkert och av sekundär betydelse
för den idékritik som hon formulerar.

Frågan är vad som skiljer Jacobssons ”dis-
kursanalys” från den idéanalys som statsvetare sedan
länge sysslat med. Jacobsson skriver i en me-
todbilaga: ”Diskursanalys syftar inte till att analy-
sera föreställningar med avseende på rätt eller fel,
sant eller falskt. Så tillvida skiljer den sig från tings-
tens och vedungsk idéanalys och från marxistisk
inspirerad ideologianalys” (s. 323).

Även om Jacobsson vill distansera sig från statsvetenskaplig idéanalys är det hon gör ganska likt.⁹ Hon analyserar, diskuterar och kritiserar påståendet om förhållandet mellan demokrati och effektivitet så som de formuleras i texter. Och visst ställs frågan om ”rätt och fel” i talet om demokrati. Ja-sidans demokratisyn är felaktig, motsägelsefull och farlig, menar Jacobsson.

Jacobsson formulerar en idékritik som, precis som Tingstens, är både intellektuell och politisk. Hon försvarar uttryckligen en proceduriell demokratikonception gentemot olika försök att ”förinnehållsliga” demokratibegreppet. Jacobsson menar, enkelt uttryckt, att EU-anhängarna omdefinierar termen demokrati så att ett medlemskap i EU per definition är mer demokratiskt än ett utanförskap. Denna idékritiska tes överskuggar alla sociologiska ambitioner i hennes avhandling.

I *Demokratis seger och kris* (1933:58) hävdar Tingsten att ”demokrati innebär en bestämd organisation av statsstyrelsen, en organisation, i vilken regelmässiga och legalt obundna folkliga opinionsyttringar—i praktiken i form av val—äro centrala moment”. Tesen att demokrati är en ”form” eller ”teknik” för politiskt beslutsfattande utvecklades vidare i *Demokratiens problem* (1945). Han vände sig emot att man lägger in ett tänkbart utfall av demokratiska procedurer i definitionen av ”demokrati”. ”Man är demokrat, men därjämte konservativ, liberal eller socialist”, heter det i en klassisk formulering (Tingsten 1945: 57). Den kan tolkas som en ”semantisk-logisk” tes (Boström 1988: 132). Om man inkluderar de sakpolitiska mål som företrädare för olika ideologier vill genomföra i demokratibegreppet avviker man från ett vanligt språkbruk, menade Tingsten. Detta försvarar både ett ”redigt” resonemang och upprätthållandet av en ”demokratisk överideologi”, som innebär att man är enig om procedures värde, utan att vara enig om utfallets värde.

Dessa tingstenska utgångspunkter ligger till grund för Jacobssons kritik av EU-anhängarnas demokratibegrepp: ”behovet av effektiva politiska system och handlingskraftiga regeringar må vara viktiga faktorer och målsättningar men de bör formuleras i andra än demokratiska ordalag” (s. 245). Här uttrycks både en språklig och intellektuell kritik. Men i bakgrunden skymtar också en *politisk* kritik: Ja-sidan har en farlig demokratikon-

ception, som legitimerar en odemokratisk ordning. EU-medlemskapet är nämligen odemokratiskt, enligt Jacobsson, vilket inte kan kompenseras av effektivitetsvinster. Hon tycks därmed godkänna det demokratibegrepp som ligger till grund för EU-motståndarnas kritik av EU. Ur idékritisk synvinkel är detta en brist.

Frågan är om nej-sidan använder termen demokrati på ett sätt som stämmer med det proceduriella demokratibegrepp som är utgångspunkten för Jacobssons kritik av ja-sidan. Kan man inte vara demokrat, men därjämte för eller emot EU? Jacobsson tycks, liksom många på nej-sidan, mena att om man är demokrat måste man vara emot EU. Annars invecklar man sig i tre paradoxer (s. 49):

1. ”EU är demokratiskt, men ingen demokrati.”
2. ”Politiken flyttar, demokratin stannar kvar.”
3. ”Sverige avyttrar suveränitet, men förblir suveränt.”

Ja-sidans försök att ”diskursivt” upplösa dessa paradoxer står i centrum för Jacobssons avhandling. Termen paradox betecknar enligt en synonymordbok ”skenbar självmotsägelse” (*Ord för ord*, Norstedts 1977). Men Jacobsson kallar paradoxerna för ”ologiskheter” (s 216). Hennes tes är att dessa ”ologiskheter” bara kan upplösas om man förändrar innebörden i termen ”demokrati”.

Hur är det med de tre satser som hon kallar paradoxer? Är de skenbara eller verkliga motsägelser? Den första satsen framstår varken som en skenbar eller en verklig motsägelse. Demokrati är ett styrelseskick i en stat. Men det är inte bara stater som kan vara ”demokratiska” enligt ett etablerat språkbruk. Individer, organisationer, grupper, värderingar, principer och institutioner sägs vara demokratiska, samtidigt som det är uppenbart att de inte är demokratier. Att tillskriva en ickedemokrati egenskapen ”demokratisk” är inte motsägelsefullt. Att hävda att EU är demokratiskt dels därför att EU har sanktionerats demokratiskt, dels därför att EU främjar demokratins stabilitet och utbredning, vilket ofta hävdas, är inte motsägelsefullt. Av samma skäl kan man säga att FN är demokratiskt, men ingen demokrati.

Den andra satsen är inte heller motsägelsefull, varken skenbart eller logiskt. Att politik utövas på andra arenor än den nationella demokratins är inget nytt. Och detta påverkar inte nödvändigtvis graden av demokrati i Sverige. Avgörande är att medborgarna har den statsrättsligt reglerade makten över den svenska statens styrelse.

Den tredje satsen framstår dock som motsägelsefull. Frågan är om den är skenbar eller verklig. Om ”avyttra suveränitet” betyder att delegera beslutsmakt är det svårt att se någon motsägelse. Avgörande är om riksdagen kan säga upp—eller bryta—ett avtal som binder den vid beslut som fattas av överstatliga organ. Att riksdagen låter övernationella organ fatta beslut som är bindande för Sverige är inte unikt för EU-avtalet. Sverige har också förbundit sig att lyda beslut som fattas av FN. Riksdagen förband sig före EU-inträdet att acceptera domar i Europadomstolen i Strasbourg (RF 2:23).

Är det inte rimligt att säga att Sverige förblir suveränt, samtidigt som riksdagen träffar ett avtal om att följa ett beslut som fattas av ett överstatligt organ? Avgörande är naturligtvis vad man lägger in i begreppet suveränitet.¹⁰ Om man utgår från den Ross-Tingstenska demokratikonceptionen handlar folksuveränitet (dvs. demokrati), om vem som har den politiska makten över gällanderätt i en stat (se Ross 1968:82f).

Det faktum att beslut om lagar som gäller i Sverige fattas av EU-organ innebär dock inte att makten över gällande rätt i Sverige ligger på EU-nivå. Den som har makt behöver inte fatta beslut; det räcker med att man—om man vill—kan förhindra att besluten får laga kraft. Politiskt makt kan ses som en *dominansrelation* mellan beslutsfattare med avseende på kollektivt bindande beslut (Barry 1991:272). Den som har politisk makt behöver följaktligen inte fatta alla politiska beslut; det räcker med att kunna *hindra* att beslutet fattas eller att beslutet blir kollektivt bindande. Makt är en *kontrafaktisk* dominansrelation som kan förenas med underlåtelser—även underlåtelser att fatta beslut (Beitz 1989:10).¹¹

Om man tar fasta på att makt är en dominansrelation är det tveksamt om den svenska riksdagen och de svenska väljarna har gett upp sin makt över gällande rätt i Sverige, dvs. sin politiska suveränitet—varken formellt eller realpolitiskt. Avgörande är om den svenska riksdagen kan besluta att gå ur

EU och därmed upphäva EG-rättens giltighet. Om ett utträde är möjligt vilar EG-rättens giltighet i Sverige på riksdagens underlåtelse att gå ur EU. Det faktum att ett utträdesbeslut inte tas måste tolkas som ett kontinuerligt godkännande av de beslut som EU-organ fattar.

Men utträdesmöjligheten förnekas inte av Jacobsson. Hon polemiserar inte emot den tyska författningsdomstolens tolkning av Maastrichtfördraget som innebär att medlemsstaterna *delegerat* beslutskompetens till EU-organ. Istället tycks hon mena att det som är avgörande ur demokratisk synvinkel är vilka som *fattar beslut* om gällande rätt—inte vilka som har makt över gällande rätt. Hon hävdar att det är ”formalistiskt” att säga att ”delegation av suveränitet” är förenligt med ett bibehållande av nationell suveränitet (s. 189). Hon hänvisar till Karl-Göran Algotsson som menar: ”Av det faktum att medlemsstaterna är fördragens herrar följer inte att de faktiskt överlåtna befogenheterna är begränsade” (s. 189). Visst är det så. Men det avgörande ur suveränitetssynpunkt är väl vem som är ”herre över fördraget”.

Den grundläggande maktrelationen (i fråga om gällande rätt i Sverige) mellan svenska staten och EU undviker Jacobsson att närmare diskutera. Hon visar inte att den tyska författningsdomstolen har fel när den hävdar att den makt som överläts till EU-organ ”i sin helhet är *återkallelig*” (s. 188). I stället tycks hon mena att detta faktum inte innebär att demokratin bevaras i medlemsländerna. Skälet är, om jag förstätt Jacobsson rätt, att den makt som överläts till EU-organ inte utövas i demokratiska former. Om skriver att det är formalistiskt att borte ifråna ”hur beslutsfattandet och maktutövningen *de facto* sker” (s. 189). Hon tillägger: ”Det finns välkända exempel där en icke-demokratisk regim fått makten i ett demokratiskt val: Beslutet går demokratiskt till, men det innebär inte att den ordning som därmed upprättas också är demokratisk eller demokratiskt legitimerad.” (ibid.).

Här är det svårt att följa med. Ett EU-inträde kan rimligen inte jämföras med att ge upp sin suveränitet till en ”odemokratisk regim”. (Man kan förmöda att Jacobsson avser det som hände i Tyskland 1933). Att en ordning som inrättas genom demokratiska beslut är demokratisk är naturligtvis inte självklart. Men den relevanta frågan är inte om EU

är en demokrati utan om medlemskap i EU innebär ett avskaffande demokratin i medlemsländerna.

Visserligen kallas ofta EU en ”överstat”, men det är ingen stat – varken i statsrättslig eller realpolitisk mening. Även om det är så att det formella rättsläget beträffande utträdesvillkoren är oklart torde det inte vara någon tvekan om att varje medlemsstat i realpolitisk mening är suverän att när som helst utträda ur EU. I Sverige kan en majoritet av medborgarna genomdriva ett riksdagsbeslut som innebär omedelbart utträde ur EU. Den konstitutionella giltigheten av ett utträdesbeslut bestäms av den svenska regeringsformen, inte av EG-rätten.

EU saknar kompetens-kompetens, som Jacobsson påpekar, vilket innebär att EU inte kan skriva om medlemsländernas grundlagar. Eftersom vanliga lagar får sin giltighet via grundlagar är EG-rättens giltighet bestämd av dem som har makt över grundlagarna, dvs. ytterst av medborgarna i respektive medlemsland och inte av något EU-organ.

Att beslut om lagar i medlemsstaterna fattas av organ som inte är folkvalda innebär inte nödvändigtvis ett brott mot demokratiska principer. Demokratiska stater överläter en mängd befogenheter till organ inom och utom landets gränser som fattar kollektivt bindande beslut i icke demokratiska former, t.ex. till domstolar, centralbanker och förvaltningsorgan. Det är maktfrågan som är avgörande. Även om EG-rätten får en ”direktverkande” giltighet, som Jacobsson framhåller, upphävs inte den svenska riksdagens suveräna makt över gällande rätt i Sverige. Avgörande är riksdagens möjlighet att upphäva EG-rättens giltighet.¹²

Om man betraktar demokrati som en ”form” eller ”beslutsteknik” och ingenting annat, glömmer man att proceduren är till för att utöva makt – *även makt över procedurer*. Demokrati är en fördelning av makt inom en stat (Barry 1974:493).¹³ Denna maktrelation realiserar visserligen med hjälp av en demokratisk procedur, men demokratisk makt kan utövas över beslut *utan* att dessa tas enligt demokratiska procedurer. Eftersom medborgarna ytterst är suveräna att, via representanter i den lagstiftande församlingen, hindra att beslut som tas i ”odemokratiska former” får laga kraft, det må gälla EU-organ eller inhemska organ inom t.ex. statsförvaltningen, är det inte, som Jacobsson hävdar,

avgörande ”hur beslutsfattandet *de facto* sker” (s. 189). Avgörande är vilka som har makten över beslutens legala giltighet och verkställighet, inte i vilka former besluten fattas.

Även i nejsidans syn på EU, vilken Jacobsson återger utan kritiska kommentarer, speglas en demokratikonception som är innehållslig: man tror att demokrati betyder att alla beslut som styren tas skall tas i demokratiska former. Det kan tyckas märkligt, men ett sådant demokratibegrepp förbiser att demokrati handlar om *folkmakt* – och att folkmakten kan användas för att inrätta ”odemokratiska” beslutsprocedurer.¹⁴

Det finns en ofta förbisedd tvetydighet i termen demokrati. Den översätts både med ”folksuveränitet” och ”folkstyre”. Den första termen handlar om makten över en stat – även över beslutsprocedurer inom staten. Den andra termen, däremot, kan beteckna en beslutsprocedur där folket (eller dess representanter) faktiskt fattar beslut inom statsmakten. Det är dock suveränitetsprincipen som är fundamental i demokratibegreppet, inte beslutstekniken (se Lundström 1996b för en diskussion). Beslutstekniken är till för att realisera folksuveränitet – inte tvärt om.

Man missförstår proceduriella demokratidefinitioner, som de formulerats av t.ex. Tingsten (1945:57), Dahl (1989:108f) och Barry (1989:25) om man tror att demokrati är *samma sak* som demokratiska procedurer. Snarare bör de tolkas som operationella definitioner av en maktrelation; de anger en metod för att förverkliga *folkmakt* över en stat. Problemet med s.k. innehållsliga definitioner är att de stipulerar hur folkmakten skall användas. Att lägga in ett krav på demokratiska procedurer i all myndighetsutövning är lika innehållsligt som att lägga in ett krav på ”ekonomisk demokrati” (Jff Lundström 1997c).

Låt oss utgå ifrån Dahls (1989:108f) välkända definition av proceduriell demokrati. Ett av kraven är ”kontroll av agendan”. Tanken är att alla frågor kan föras upp på den politiska dagordningen, dvs. att folket kan fatta beslut i vilka frågor som helst. Detta måste också innebära att de kan fatta beslut om regler för beslutsfattande inom olika samhällsområden. Man kan uttrycka det så att demokrati är en beslutsprocedur av högsta ordningen, dvs. man kan fatta beslut om beslut. Regler om beslutsprocedurer på olika områden kan stadfästas i

både vanlig lag och i grundlagar.¹⁵ Man kan t.ex. bestämma att straffrättsliga beslut skall fattas av domare enligt lagar, att regeringen inte får påverka enskilda förvaltningsbeslut, att penningpolitiska beslut skall fattas av en centralbank enligt vissa direktiv, etc. ”Diktatoriska” beslutsregler (grundade på äganderätten) inom näringslivet har sanktionerats genom demokratiska beslut. Kort sagt: proceduriell demokrati tillåter en mängd olika ”odemokratiska” beslutsprinciper inom både staten och samhället.

Med en metafor lånad från Dahl (1990:68) kan man likna en demokratisk stat vid en ”kinesisk ask”, som består av en mängd mindre och mindre askar. Olika maktsfärer är hierarkiskt ordnade. Demokrati innebär att beslut i den största asken, där den yttersta statsmakten utövas, fattas enligt demokratiska procedurer, inte att beslut i alla askar fattas enligt demokratiska procedurer.¹⁶

Den proceduriella demokratikonception som Jacobsson utgår ifrån i sin kritik av EU-anhängarna kräver inte demokratiska procedurer i allmänhet. Är det, som den tyska författningsdomstolen påstår, möjligt att återta makten i EU-organ genom demokratiska beslut i medlemsländerna, är odemokratiska beslutsformer i EU förenliga med demokrati i medlemsstaterna. Det är egentligen inte konstigare än att vi tillämpar alla möjliga beslutsformer inom den svenska statsmakten och i det svenska samhället, samtidigt som vi hävdar att det råder folksuveränitet i Sverige. Att hävda att odemokratiska procedurer i EU är oförenliga med demokrati innebär i själva verket att man gör samma misstag som Jacobsson anklagar EU-anhängarna för: att ”förinnehållsliga” demokratibegreppet.

Utän någon närmare kritisk granskning återger Jacobsson nejsidans argument för att ett medlemskap i EU upphäver demokratin i Sverige: ”Om församlingar i andra länder kan rösta ner Sveriges representanter i frågor som rör Sverige och om de kan stifta lagar som överflyglar svenska lagar, då har den svenska demokratin upphävts liksom grundlagens stadgande att all makt utgår från folket” (s. 136).

Nejsidans argumentering, så som den återges av Jacobsson, bortser ifrån skillnaden mellan makt över lagar och beslut om lagar. Man blandar ihop konstitutionellt reglerad makt över lagar med delegerad normgivningsrätt inom ramen för vanlig

lag, dvs. EU-avtalet (SFS 1994: 1500). Riksdagens lagstiftningsmakt regleras i grundlagen, som står över både EU-avtalet och EG-rätten. Det faktum att riksdagen har beslutat att tillsvidare acceptera EG-rätten innebär inte att den gett upp sin lagstiftningsrätt. Därför är det ett misstag att tro att ett *accepterande* av lagar som stiftas i EU-organ innebär att man upphäver regeringsformens stadgande om att ”all offentlig makt utgår ifrån folket”. Det tål att upprepas: den som fattar beslut behöver inte ha makt, och den som har makt behöver inte fatta beslut, men den som har makt kan förhindra att besluten genomdrivs. Makten över gällande rätt utgår ifrån folket, oavsett om folket fattar beslut om lagar. Avgörande är att det finns konstitutionella möjligheter för medborgarna att ändra gällande rätt.

Om man dessutom beaktar att EU, till skillnad från Sverige, inte är en stat i den meningen att den förfogar över ett våldsmonopol som kan genomdriva beslut, framstår det som ännu mer drastiskt att påstå att riksdagen påtvingas lagar av EU. Det är mycket osannolikt att brott mot EG-domstolens utslag – än mindre ett utträde ur EU – kommer att beivras med våld. Däremot sanktioneras beslut i riksdagen av en legal tvångsmakt – som är folkrättsligt legitim – även ett beslut att ogiltigförklara EG-rätten i Sverige.

Om Jacobssons mission är att, likt Tingsten, hålla demokratibegreppet rent från beslut i sakfrågor, kunde hon också vända sig mot EU-motståndarna. EU-medlemskapet är en sakpolitisk fråga inom ramen för en demokratisk ordning i Sverige, inte en fråga om ja eller nej till demokrati i Sverige. EU-medlemskapet har inte minskat möjligheterna till demokratisk maktutövning, däremot har det minskat inslaget av demokratiska procedurer i statsstyrelse. Huruvida detta är bra eller dåligt är en politisk fråga som den ”demokratiska överideologin” inte kan ge svar på, lika lite som den kan ge svar på frågan om vi skall ha ”ekonomisk demokrati”. Så bör man åtminstone resonera om man är trogen det tingstenska demokratibegreppet, som Jacobsson utgår ifrån.

”Man är demokrat, men därjämte konservativ, liberal eller socialist”, skrev Tingsten (1945:57) i sin ryktbara formulering om demokratis idé som en överideologi. Av samma skäl skulle man kunna skriva: ”Man är demokrat, men därjämte för eller

emot EU”. Eller som Jacobsson själv uttrycker det: ”Poängen med demokrati är att vi skall ha gemensamma regler för kollektiv konfliktlösning, inte att vi alla skall omfatta samma samhällsvision” (s. 313). Detta gäller även visioner om Sveriges förhållande till EU. Ett EU-medlemskap minskar graden av demokratiskt styre av gällande rätt, men det är förenligt med makt över gällande rätt. På samma sätt innebär privatisering av statliga företag minskat demokratiskt styre, men är förenligt med demokratisk makt över den privata ägarerätten.

Jacobsson framhåller, liksom många EU-motståndare, att ett utträde ur EU möter så stora problem att det i praktiken är omöjligt. Den typen av problem gör dock inte EU-inträdet demokratiskt. Demokratiska beslut kan ha *konsekvenser* som är svåra, dvs. kostsamma, att ändra på—t.ex. införande av kärnkraft. Om man kräver att demokratiska beslut inte får minska det praktiska handlingsutrymmet i framtiden, gör man långsiktiga beslut och åtgärder odemokratiska. Men den typen av ”innehållsliga” demokratikonceptioner vänder sig ju Jacobsson emot.

Att kravet på sakpolitisk effektivitet, dvs. målpuppfyllelse, framställts som en ”demokrativinst” bland EU-anhängarna bottenar förmodligen i en normativ demokratiteori som betonar värdet av folkviljans genomförande i allmänpolitiska frågor, t.ex. kamp mot miljöförstöring, ekonomisk tillväxt etc. Nejsidans argumentation mot EU bottenar i en normativ demokratiteori som betonar värdet av politiskt deltagande. Båda dessa värden—effektivitet och deltagande—är centrala i den officiella demokratidoktrinen som Jacobsson utgår ifrån. Men det mest centrala är ändå maktfrågan.

Demokratisk maktutövning kan nämligen användas både för att maximera folkviljans genomförande (dvs. sakpolitisk effektivitet) och medborgarnas politiskt deltagande. Om det är så att vi måste välja är inte valet självklart ur demokratisk synvinkel. Vadsom är självklart, om man är demokrat, är att *folkmakten* är viktigare än både folkviljans genomförande och medborgarnas politiska deltagande. Denna insikt förmedlar en kritisk läsning av Jacobssons avhandling.

Hon för en energisk och lärd diskussion om demokratins innebörd. Men dendingstenska idékritiken kunde också riktats emot nejsidans ”demokra-

tidiskurs”. Här finns ett ämne för ytterligare en bok.

Mats Lundström

Noter

1. En övertalningsdefinition har följande kännetecken enligt Stevenson (1969:210): ”In any ‘persuasive definition’ the term defined is a familiar one, whose meaning is both descriptive and strongly emotive. The purport of the definition is to alter the descriptive meaning of the term, usually by giving it greater precision within the boundaries of its customary vagueness; but the definition does *not* make any change in the term’s emotive meaning. And the definition is used, consciously or unconsciously, in an effort to secure, by this interplay between emotive and descriptive meaning, a redirection of people’s attitudes.”

2. Grundbetydelsen i uttrycket ”öppet samhället” är ett liberalt samhälle, som inte nödvändigtvis behöver vara en demokrati, t.ex. England och USA före den allmänna rösträtts införande. Se Roger Scrutons (1989:334) definition av ”öppet samhälle”: ”In short, it is a society which is as free from the state as possible, while maintaining good order, cohesion and constitutional politics”. Jfr Popper 1972:350. Att demokrati och liberalism är olika företeelser framhålls av Ross (1968:111): Att det finns ett historiskt samband får ”icke fördölja den sanningen att *demokrati och liberalism är skilda begrepp utan inbördes sammanhang*”. Jfr Lundström 1991.

3. Jack Lively (1975:2) hävdar t.ex. att ”any attempt to define democracy[...] must involve some commitment to political positions, some positive evaluation of the justifications proffered for different kind of political systems”. Lively definierar ”demokrati” i termer av politisk jämlikhet. Men politisk jämlikhet kan betraktas som ett sakförhållande *eller* som en normativ princip. Den senare behöver inte uttryckas i definitionen av ”demokrati”. Man kan definiera demokrati som ”politisk jämlikhet” utan att vara anhängare av politisk jämlikhet. Se Tännsjö 1992:7 och Bobbio 1989:135f.

4. En s.k. innehållslig definition av ”demokrati” utmärks av att den inkluderar ett utfall av en demokratisk procedur i definitionen av ”demokrati”. Definitionen av ”demokrati” blir därmed för snäv i förhållande till en proceduriell definition. Om man t.ex. inkluderar socialistiska ägandeförhållanden i ”demokrati” blir vissa samhällen ”odemokratiska” trots att de styrs genom demokratiska procedurer. Alla tillägg till en de-

mokratisk procedur leder till innehållsliga demokrati-definitioner. Den demokratidefinition som SNS Demokratiråd föreslår i sin första rapport (Rothstein (red) 1995: 122f) är innehållslig i denna mening. Medborgarstyrda stater blir odemokratiska om de inte bygger på rättsstatliga principer (som maktindelning) och är handlingskraftiga. Men både maktindelning och handlingskraft kan vara ett möjligt utfall av demokratiska procedurer. Se Lundström 1997a för en diskussion.

5. Jacobsson refererar på s. 253 själv till Författningsutredningen som framhåller effektivitet som det ”främsta måttet” på ett gott demokratiskt statsskick (SOU 1963:17:27)

6. I *Size and Democracy* (1973) anger Dahl och Tuft ”system capacity”, dvs. effektivitet i målpuppfyllelse, som en ”Dimension of Democracy”. I en kritisk recension påpekar Brian Barry (1974) att om systemkapacitet är ett kriterium på demokrati ökade graden av demokrati i Nazityskland när systemkapaciteten ökade till följd av erövringskrig. På motsvarande sätt minskade graden av demokrati i Storbritannien när landet förlorade sina kolonier. Systemkapacitet är varken demokratisk eller odemokratisk; den bestämmer handlingsutrymmet för en stat—oavsett hur den styrs, hävdar Barry. Samma principiella kritik kan riktas mot SNS Demokratiråds definition av demokrati i Rothstein (red) 1995:122f.

7. Beitz (1989) anger tre typer av normativa demokratiteorier: 1. Proceduriella teorier, som i demokrati ser en rättvis procedur, oavsett utfallet. 2. Folkviljeteorier, som i demokrati ser en metod att förverkliga medborgarnas önskemål. 3. Bästa utfallsteorier, som i demokrati ser en metod att förverkliga ett rättvist samhälle (enligt en universell princip). Se Lundström 1997b för en diskussion.

8. I den s.k. semantiska triangeln som Jacobsson refererar till är en terms mening inte samma sak som en föreställning. (Se Sartori 1984.) En föreställning om demokrati är inte samma sak som ett demokratibegrepp. Begrepp är något abstrakt, medan föreställningar är empiriska, psykologiska företeelser. Ett demokratibegrepp kan ligga till grund för en föreställning om demokrati, ungefär som begreppet kvadrat kan ligga till grund för en föreställning om en kvadrat. Men föreställningen om en kvadrat kan inte ligga till grund för föreställningen om en kvadrat. Föreställningar och tänkande har inte sig själva som objekt. När man tänker på demokratins innebörd tänker man inte på sin egen föreställning om demokrati, utan på något abstrakt. Jacobssons idékritik förutsätter att föreställningar inte är samma sak som begrepp. När hon hävdar att effektivitet inte bör inkluderas i demokratibe-

greppet, hävdar hon att en föreställning om demokrati bör grundas på demokratibegreppet och inget annat (dvs. på den innebörd som termen ”demokrati” bör ha i ett statsvetenskapligt språkbruk).

9. Det som Jacobsson gör är, vad jag kan förstå, en kombination av det som Vedung (1982:101-103) kallar bokstavstolkning och systematisk tolkning. Det senare innebär följande: ”Its basic idea is simple: The meaning of the message can be disentangled if it is placed into the larger context or system to which it belongs...The context may be a greater theoretical construct. Sometimes, it is possible to elicit the full meaning of individual messages only after we have determined their theoretical context...The systematic method of interpretation allows us to get at latent meanings of a much more comprehensive and complex kind than we can get with the literal method of interpretation.” Denna form av tolkning stämmer ganska väl med det som Jacobsson kallar diskursanalys.

10. Enligt den klassiska suveränitetskonception (som formulerades av Jean Bodin) är suveränitet ”final political authority” (Beitz 1991:238). Suveräniteten kan vara intern och extern. I det förra fallet avses auktoritetsförhållandet mellan suveränen och medborgarna; i det senare fallet avses auktoritetsförhållandet mellan en suverän och andra suveräner, dvs. mellan stater. Men i båda fallen handlar det om ett statsrättsligt förhållande, inte om makt eller autonomi i allmänhet. Suveränitet har inte med systemkapacitet eller faktiskt handlingsutrymme att göra. Jacobssons kritik av den s.k. ”suveränitetskalkylen” i den s.k. *Suveränitetsutredningen* (SOU 1994:12:10), som bygger på en sammanblandning mellan suveränitet och sakpolitisk effektivitet, är välmotiverad. Utredningen menar att en reducerad formell suveränitet kan uppvägas av en ökad ”reell” eller ”faktisk” suveränitet, vilket betyder ökad möjlighet att genomföra politiska beslut i Sverige. Men om formell suveränitet kan betraktas som ett formellt rättsförhållande, kan reell eller effektiv suveränitet betraktas som faktiska möjligheter att effektuera detta rättsförhållande (se Carlsnæs 1993:73). Reell suveränitet betyder då inte ”en stats reella rörelse- eller handlingsfrihet” med avseende på demokratiska beslut i allmänhet, som påstås (SOU 1994:12:10). Jacobsson visar mycket riktigt att suveränitetsbegreppet fylls med ett nytt effektivitetskriterium som är irrelevant. Men samtidigt bortser hon ifrån att enligt det legalistiska suveränitetsbegreppet, som hon försvarar, uppges inte den svenska folksuveräniteten i och med ett medlemskap i EU. Fortfarande är det så att ”the final political authority” ligger hos den svenska riksdagen,

eftersom den har den konstitutionella makten över gällande rätt i Sverige (både formellt och reellt).

11. Detta maktbegrepp formuleras av Beitz (1989:10) så här: "Power is a counterfactual notion. In attributing power to someone, we imply that there is some possible world in which her action (or omission) will change the future course of events by converting an outcome she does not want, but that would occur if she had not acted (or had acted otherwise) into an outcome she wants. Having power, she has the potential to make a difference. However, the world in which one's power makes a difference need not be the actual world – one can have (and exercise) power without getting what one wants, and one can get what one wants without exercising power (or by exercising it superfluously: when the desired outcome would have occurred anyway)." En liknande tanke formuleras av Barry (1992:272). Jfr Dahl 1982:22.

12. Jacobsson ger, vad jag kan förstå, en missvisande bild av EU-avtalets förhållande till folkrätten: "Dock strider det emot den strikta folkrätten att direktverkande beslut kan fattas med majoritetsröstning i rådet och därmed att ett demokratiskt land kan påtvingas åtgärder i strid mot en folkvilja som framkommit på demokratisk väg nationellt" (s. 185). Vad som skett är ju att det framkommit en "folkvilja" nationellt som godkänt ett EU-avtal. EU-medlemskapet har inte tvingats fram av EU. EU kan heller inte tvinga Sverige att ovillkorligen för all framtid införliva EG-rätten i gällande rätt. Så länge den svenska väljarkåren är "fördragets herre" (vilket är innebörden i den tyska författingsdomstolens utslag över Maastrichtfördraget), kan den upphäva EG-rättens giltighet i Sverige. Om Sverige påtvingades EG-rätten, trots att riksdagen fattat beslut om att utträda ur EU skulle Jacobssons beskrivning vara riktig.

13. Att Brian Barry definierar demokrati som en fördelning av makt hindrar inte att han har en proceduriell definition av demokrati. Proceduren antas leda till en jämlik fördelning av politisk makt. Se Barry 1989:25.

14. I en stort uppslagen debattartikel i *Moderna Tider* (Arvidsson m.fl. 1997) hävdas att följande grundlagsnorm inte efterlevs: "Beslutanderätten i kommunerna utövas av valda församlingar" (RF I. kap. 7 §). Denna lag bryts, menar artikelförfattarna, på grund av "den kommunala verksamhetens tilltagande bolagisering" (s. 27). Grundlagsdebattörerna i *Moderna Tider* blandar ihop maktfrågor med procedurfrågor på samma sätt som många EU-kritiker. Varken bolagisering eller privatisering av produktionen av vissa kommunala tjänster innebär att valda församlingar frånhänder sig den politiska beslutanderätten i dessa angelägen-

heter. Det är fullt möjligt att återta bolagiseringen. Demokratisk kontroll behöver inte innebära demokratiska beslutprocedurer i alla led i den kommunala verksamheten. Jfr Dahl 1990:72.

15. Enligt Dahls definition av en demokratisk procedur är det inte motsägande att säga att demokratin kan avskaffas genom demokratiska beslut. Brian Barry (1991:25), däremot, definierar en demokratisk procedur i termer av förbud att inskränka de rättigheter som är nödvändiga för en demokratisk procedur. Vilken språklig norm man väljer ger dock inte svar på den normativa frågan om man bör avskaffa demokratin genom (o)demokratiska beslut. Varken Dahls eller Barrys definitioner av demokratiska procedurer utesluter dock beslut om "odemokratiska procedurer" inom ramen för en fortsatt demokrati.

16. Dahl (1990:72) skriver i polemik mot dem som likställer folkstyre med demokratiska procedurer: "... rule by the people requires not only one form but many forms, including, paradoxically, nondemocratic forms of delegated authority. Yet, the error of thinking about democracy as a single form has led to catastrophe in the past; I fear it will lead to disaster in the future".

Referenser

- Algotsson, K.-G. 1987. *Medborgarrätten och rege- ringsformen*. Stockholm: Norstedts.
- Arvidsson, H. (m.fl.) 1997. "Vi bekyrnade medborga- re", *Moderna Tider* Nr. 84. Årg. 8.
- Barry, B. 1974. "Size and Democracy", *Government and Opposition* 1974. Vol. 9. No. 4, 492-503.
- Barry, B. 1991. *Democracy and Power*. Oxford: Cla- rendon Press.
- Beitz, C. 1989. *Political Equality*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Beitz, C. 1993. "Sovereignty and Morality", i Held, D (ed) *Political Theory Today*. Oxford: Polity Press.
- Bobbio, N. 1989. *Democracy and Dictatorship*. Cam- bridge: Polity Press.
- Boström, B.-O. 1988. *Samtal om demokrati*. Stock- holm: Doxa.
- Buchanan, J. & Tullock, G. 1969. *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Carlsnäs, W. 1993. "Sweden Facing New Europe: Whither Neutrality?", *European Security* 2, No. 1, 71-79.
- Dahl, R. 1982. *Dilemmas of Pluralist Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, R. 1989. *Democracy and its Critics*. New Haven: Yale University Press.

- Dahl, R. 1994. "A Democratic Dilemma: System Ef- fectiveness versus Citizen Participation." *Political Science Quarterly* 109, 23-34.
- Dahl, R. och Tuftte, E. R. 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Elster, J. 1986. "The Market and the Forum: Three Va- rieties of Political Theory", i Jon Elster & Aanund Hylland (ed.) *Foundations of Social Choice Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elvander, N. 1975. *Demokrati och socialism*. Stock- holm: Rabén & Sjögren.
- Frändberg, Å. 1996. "Begreppet rättsstat", i Stertzel, F. (red). *Rättsstaten – rätt, politik och moral*. Rättsfonden skriftserie 31. Uppsala: Iustus Förlag.
- Goldman, K. (1995). "Demokrati och internationa- lism", i C. Arvidsson (red) *Sverige och det nya Eu- ropa*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Gustavsson, S. 1994. "EG:s demokratiska legitimitet", i bilaga till SOU 1994:12.
- Jacobsson, K. 1997. *Så gott som demokrati*. Umeå: Boréa.
- Lundström, M. 1991. "Maktredningens vetenskapli- ga liberalism", *Statsvetenskaplig Tidskrift* Nr 2 Årg 94.
- Lundström, M. 1996. "Varför bör demokratin fördju- pas?", *Svensk Tidskrift* Årg. 83, nr. 2.
- Lundström, M. 1997a. *The Moral Standing of De- mocracy*. Opublicerat manus. Statsvetenskapliga in- stitutionen. Uppsala universitet.
- Lundström, M. 1997b. "Det rätta och det goda i en mångkulturell demokrati". *Svensk teologisk kvar- talsskrift* 73, 80-87.
- Lundström, M. 1997c. *Demokrati i skolan?* Rapport till Skolverket.
- Martin, H.-P. & Schumann, H. 1997. *Globaliserings- fällan*. Stockholm: Symposion.
- Naess, A. 1968. *Demokratisk styreform. En presise- ringsmeny*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nelson, W. 1980. *On Justifying Democracy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Petersson, O. 1993. *Svensk politik*. Stockholm: Publi- ca.
- Plamenatz, J. 1992. *Man and Society*. Vol II. (2:a uppl.) London: Longman.
- Popper, K. R. 1972. *Conjectures and Refutations*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ross, A. 1968 (1946) *Varför demokrati?* Stockholm: Tidens Förlag.
- Rothstein, B (red.). 1995. *Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS Förlag.

- Sartori, G. 1984 (ed). *Social Science Concepts*. Bever- ly Hills: Sage.
- Sartori, G. 1987. *The Theory of Democracy Revisited*. Vol. 1-2. Chatham: Chatam House Publ.
- Scharpf, F. W. 1996. "Europas olösliga ekvation", *Mo- derna Tider* Nr. 72. Årg. 7.
- Schumpeter, J. 1979 (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Allen & Unwin.
- SOU 1994:12. *Suveränitet och demokrati*. Stockholm: Fritzes.
- Stevenson, C. 1969 (1944). *Ethics and Language*. New Haven: Yale University Press.
- Tingsten, H. 1933. *Demokratis seger och kris*. Stock- holm: Bonniers.
- Tingsten, H. 1941. *Idékritik*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, H. 1945. *Demokratiens problem*. Stock- holm: Norstedts.
- Tännsjö, T. 1992. *Populist Democracy – a Defence*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Vedung, E. 1982. *Political Reasoning*. Beverly Hills: Sage.
- Wigforss, E. 1980. Skrifter i urval. *Demokraten*. Vol. IV. Stockholm: Tiden.

Svar till Mats Lundström och Kjell Goldmann

Inledning

Det är roligt att notera att en avhandling i sociologi har rönt intresse också i en granndisciplin, vilket avspeglas i Kjell Goldmanns och Mats Lundströms kommentarer till min avhandling. Jag har beretts möjlighet att i min tur kommentera dessa. För läsare som är obekanta med min avhandling kan jag nämna att den behandlar den svenska EU-debatten från 1988 till 1994 avseende på hur demokratin diskuterades i offentligt tryck samt på ledar- och debattsidor i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* och *Arbetet*. I avhandlingen visar jag att procedurerna för det kollektiva beslutsfattandet tonades ned (och var förgivettagna) i den där dominerande demokratidiskursen medan resulta- ten av politiska beslut sköts i fokus. Den sakpoli- tiska effektiviteten blev en central komponent i demokratibedömningen och förbättrad hand- lingskraft i sakpolitiken tenderade att bli betraktad som en självklar demokrativinst.

Att välja läsart är läsarens privilegium. Att min avhandling öppnar för olika läsarter visar Goldmanns och Lundströms kommentarer. Intressant är också att kontrastera dessa med den danske statsvetaren Ove K. Pedersens recension i *Socio-logisk Forskning* (nr 1 1998). Av de tre recensionerna framgår att avhandlingen behandlar språkbruk. Men recensenterna företräder olika sätt att se på språkanvändning och tolkar min syn olika, vilket motiverar att jag nedan presenterar min egen syn. Klargörandet av min diskursanalytiska och begreppshistoriska ansats riktar sig främst till Mats Lundström medan jag avslutningsvis vänder mig till Kjell Goldmann med en diskussion om relationen mellan politiskt och vetenskapligt språk.

Vad är diskursanalys?

Diskursanalys har hittills i Sverige fått större genomslag inom andra samhällsvetenskaper än inom statsvetenskap. Men det har trots allt de senaste åren utkommit en del statsvetenskapliga avhandlingar som bygger på olika former av diskursanalys.¹ Internationellt sett har denna typ av språkorienterade politikstudier förligen exploderat det senaste decenniet. Det ter sig därför lite egendomligt att, som Lundström, ha en viss typ av idéanalys som enda referensram. Istället för att läsa min avhandling som en diskursanalys tillskriver han mig föresatsen att göra en idéanalys. Han har därmed gjort en tolkning av min framställning utifrån andra utgångspunkter än de jag haft.

Diskursanalys bygger på ett bestämt sätt att se på språk och språkanvändning. Språket är enligt detta synsätt inget neutralt medium för återgivande av en given verklighet, utan språket *skapar* mening och i förlängningen verklighet, dvs det som uppfattas som verkligt.² Jag formulerar det i avhandlingen som att ”våra språkliga handlingar bidrar till att internalisera en viss verklighetsförståelse” (1997: 28). Denna syn på språk kallas ibland konstruktivistisk. Vad som passerar för ”kunskap” och ”verklighet” varierar mellan samhällen – verkligheten konstrueras socialt – och det gäller att studera också de processer varigenom en samling kunskaper etableras som ”verklighet” i samhället (Berger och Luckmann 1979: 12).³ Till skillnad från den rationalistiska synen på språk och språkanvändning som Lundström tycks företräda

implicerar den diskursanalytiska språksynen att språkanvändningen även innefattar en maktdimension: makten att tolka och definiera världen.⁴ Språkliga mönster sätter gränser för vårt sätt att tänka och handla (Thörn 1996: 4). Att etablera sådana språkliga mönster som de vedertagna i ett socialt sammanhang innebär ansevärd maktutövning. Att språkanvändningen också har med självförståelse och identitet att göra är i detta perspektiv inte något märkligt eller kontroversiellt, vilket Lundström tycks mena.

En diskursanalys innebär en analys av utsagor och av hur dessa utsagor relateras till varandra i ett pågående samtal. På så sätt kan man fånga övergripande mönster i sättet att tala och tänka om något. Jag definierar i min avhandling en diskurs som ”ett system av utsagor, föreställningar och tankar som hänger ihop på ett bestämt sätt”. En diskurs innefattar en viss problemförståelse och den reglerar sättet att avgränsa, inkludera eller exkludera, olika verklighetsdefinitioner. Den tillhandahåller därmed ett visst perspektiv för tolkning av ett skeende. Som Pedersen uttrycker saken innefattar diskurser inte bara föreställningar utan också regler för föreställningars ’italsättande’, för vem som kan ’italsätta’ vilka föreställningar och på vilket sätt (1998: 101 f). Här är det inte bara frågan om rent semantiskt-logiska språksbruksregler, som jag föreställer mig att Lundström skulle vara benägen att tänka sig, utan om vad jag, efter Pierre Bourdieu, kallar *socio-logiska* regler. För att ord ska vara socialt sett acceptabla räcker det inte med att de överensstämmer med språkets inneboende regler utan de måste överensstämma med de regler som ställs i den sociala situation i vilken orden uttrycks: Det som är socio-logiskt möjligt att yttra är inte detsamma som det som är logiskt möjligt (Bourdieu 1992: 140 f, 1991: 172). Detta överensstämmer också med Foucaults syn: ”we know perfectly well that we are not free to say just anything, that we cannot simply speak of anything, when we like or where we like” om vi vill betraktas som förnuftiga och bli tagna på allvar (Foucault citerad i Haldén 1997: 19, även Foucault 1993, Christensen 1994). En utsaga kan inte sägas när som helst, hur som helst, av vem som helst, om vad som helst, i vilket sammanhang som helst. Utsageproduktion har i detta perspektiv mycket lite att göra med ett rationellt sam-

tal och de språksbruksregler som ett sådant skulle kräva.

Detta var i korta ordalag grunderna för en diskursanalytisk ansats. Nu kan man invända att jag i avhandlingen inte uttryckligen fokuserar dessa språksbruksregler och sociala normer. Pedersen påpekar t ex detta i sin recension (1998). Av avgränsningsskäl fokuserar jag mer de menings-/tolkningsförändringar jag utläser ur debatten än reglerna som styr detta. Jag fokuserar mer de innehållsliga aspekterna av diskurserna. Mitt huvudintresse är demokratins innebörd och andra begrepp som är centrala för demokratiförståelsen. Men jag förstår talet mot bakgrund av att tillträdet till debattarenorna är selektivt (det är fråga om elitföra), en faktor som bestämmer vad som sägs – och kan sägas – i frågan. Jag diskuterar också yttre möjlighetsbetingelser, alltså de samtidshistoriska förutsättningarna, för diskurserna. Men i övrigt har dessa språksbruksregler fått stå tillbaka, vilket man möjligen kan beklaga. Men det innebär inte att samhällskontexten är ointressant.

Enligt ovan beskrivna sätt att se på språk måste symbolernas betydelser förstås i relation till deras användning och de regler som styr denna användning. Detta innebär att språkliga beteckningar alltid måste förstås i relation till historiskt och kulturellt specifika kontexter. Därför har jag valt att ansluta till en begreppshistorisk ansats, närmare bestämt i Reinhart Kosellecks tappning (1985), och kombinera denna med en diskursanalys. Vilket inte är någon motsättning då diskurser byggs av begrepp, ordnade i bestämda relationer.

Begreppshistoriker studerar begrepp som, med Kosellecks formulering, kommer ”ur den levda erfarenheten”, begrepp som de används i sociala och politiska sammanhang. Begreppshistoria innebär ett synsätt som väl ansluter till Durkheims syn på begrepp och som är ett i hög grad sociologiskt sätt att se på begrepp.⁵ Enligt detta synsätt speglar begreppen kollektiva erfarenheter. (Kollektiva därför att språket bygger på intersubjektivitet). Begreppsförändring, som kan iakttagas empiriskt, säger därför något om förändringar i samhället. Men begreppen kan också bidra till samhällsförändring genom att skapa nya förväntningar som i sin tur möjliggör nytt handlande, ny praxis.⁶ (Ett välkänt exempel är ’ancien régime’ som skapade förväntning om en ny och annorlun-

da styrelseform än den gamla.) Därför blir kampen om att definiera politiska begrepp ”socialt och politiskt explosiv” (Koselleck 1985: 77). Den politiska kampen består till en del av att kämpa om auktoritativa tolkningar av politiska nyckelbegrepp som demokratibegreppet.

Vad är syftet?

I ljuset av detta torde inte avhandlingens syfte vara oklart. Jag har angett detta till dels ett empiriskt och deskriptivt syfte: att kartlägga talet om demokrati i den offentliga politiska diskussionen i Sverige med anledning av EG/EU-integrationen. Här handlar det om att kartlägga utsagor och se vilken begreppsanvändning de bygger på. Det andra delsyftet har varit att diskutera vilka implikationer som följer av hur demokratifrågan definierades och behandlades i debatten. Detta delsyfte blir för Lundström obegripligt, därför att han inte har förstått den diskursanalytiska utgångspunkten. Men i ljuset av denna är detta delsyfte inte så konstigt. Det ligger i diskursanalysens uppgift att analysera också konsekvenserna eller funktionerna av en viss diskursiv konstruktion (språkligt förmedlad definition av situation): vad *åstadkoms* genom en viss diskursiv konstruktion? Det ingår också att analysera förutsättningarna för ett resonemang, vad jag kallar diskursens rimlighetsförutsättningar. En implikation som följer av hur demokratifrågan definieras kan vara att vissa aspekter i en problembeskrivning blir centralare än andra; en viss argumentation blir rimlig medan en annan avvisas eller en slutsats framstår som självklar medan en annan blir otänkbar (Jacobsson 1997: 16). Eftersom en diskurs implicerar subjektpositioner (tilldelar roller) och handlingsrekommendationer, kan den också innebära att en viss politisk praktik framstår som rimligare än en annan.

Lundström antyder att det är vagt att ange att man studerar ”demokratifrågan”. Men jag har valt att inte arbeta hypotetiskt-deduktivt. Hur demokrati diskursivt konstrueras (dvs sättet att definiera, avgränsa och klassificera problematiken) gör jag till en empirisk fråga. Att göra detta till en empirisk fråga är det arbetssätt som ligger närmast till hands vid diskursanalys; det är i själva verket en förutsättning för detta. Christensen uttrycker sa-

ken: syftet är inte att avgöra hur begrepp kan definieras utan att visa hur de begrepp som redan existerar definieras och uppträder i diskursen (1994: 31). Jag *utgår* i min empiriska analys inte från någon särskilt demokratidefinition, härledd från någon demokratiteori. Jag utgår istället från en närmast common sense-uppfattning av demokrati som folkstyrelse. Jag poängterar dock att denna i sig rymmer många frågor, som vilka som utgör ett folk, vilka frågor folkstyret ska omfatta etc. Jag instämmer därmed när Lundström skriver att ”demokratifrågan” innefattar en rad frågor, som hur termen demokrati bör definieras och enligt vilka normer demokratiska institutioner bör utvärderas.

Jag tar därmed inte Tingsten som utgångspunkt i diskursanalysen, vilket Lundström och Goldmann tycks ha uppfattat. Däremot relaterar jag min analys till Tingsten i den senare delen av avhandlingen. Jag gör det för att kontrastera talet om demokratin i EU-debatten med ett sätt att tala om demokratin som tidigare haft stor genomslagskraft i Sverige, och för att visa att en förändring har skett. Jag gör det också för att visa att en del av den kritik som Tingsten riktade mot sin tids demokratidebattörer idag träffar en del av vår tids. Jag gör det även därför att jag inte betraktar alla sätt att tala om demokrati som lika rimliga, vilket jag ska återkomma till.

Lundström tillskriver mig föresatsen att försöka *förklara* varför demokratibegreppet laddades med en effektivitetskomponent i EU-debatten. Själv har jag angett att mina anspråk i första hand är empiriska och deskriptiva, men att jag – i konsekvens med den begreppshistoriska ansatsen – också försöker *kontextualisera* språkbruket, dvs relatera begreppsanvändningen till de samtidshistoriska förutsättningarna (Jacobsson 1997: 40 f, 320). En annan föresats är att *problematisera* begreppsanvändningen genom att diskutera dess implikationer, som att effektivitet och demokrati inte alltid åtskiljdes analytiskt, utan en effektivitetsvinst med automatik blev betraktad som en demokrativinst. En kontextualisering av språkbruket är visserligen ett bidrag till en förklaring, men den utgör ingen förklaring och det gör jag heller inte anspråk på.

Effektiviteten i fokus

När jag pekar på förändrade relationer mellan ekonomi och politik som den sk globaliseringen av ekonomier innebär, handlar detta om att placera ’det sagda’ i ett historiskt och samhälleligt sammanhang. Min tolkning är mycket riktigt att erfarenheten av politikens begränsade räckvidd och det faktum att politiska systems effektivitet har blivit ifrågasatt, gjorde att det för många människor blev trovärdigt med demokratidiskursens effektivitetsorientering. Med Kosellecks terminologi skapar ett förändrat politiskt *erfarenhetsrum* nya förväntningar på politiken och demokratin; det öppnar nya *förväntningshorisonter*. Handlingskraft och effektivitet blev sådana förväntningar på demokratin som ibland tog överhanden över förväntningen om politiskt deltagande i denna diskurs.

Lundström frågar hur det kommer sig att vissa fackliga företrädare och socialdemokrater anammade detta sätt att resonera om det nu har med ekonomins inflytande över politiken att göra. ”Vissa argument för EU-inträde har faktiskt gått ut på att det möjliggör ett effektivare motstånd mot globalisering och marknadskrafter”, skriver Lundström. Ja, visst har de det. Det beskriver jag också i avhandlingens empiriska del. Min tolkning är att den effektivitetsinriktade demokratidiskursen förenade debattörer som resonerade enligt en ”marknadslogik” och debattörer som resonerade enligt en ”välfärdsstatlig logik” (Jacobsson 1997: 256, 313). Dessa hade olika bevekelsegrunder till ett likartat sätt att tillföra effektivitetskriterier till medborgarstyret: önskan om effektiv välfärdspolitik respektive ökad marknadsstyrning. Svårigheterna att bedriva en traditionell välfärdspolitik nationellt gjorde det för vissa debattörer på vänsterkanten trovärdigt att försöka återvinna nationellt handlingsutrymme genom EU-medlemskap, och de tolkade detta i sig som en demokrativinst (Jacobsson 1997: 298). På så vis kunde en bredare allians skapas mellan delar av socialdemokratin och borgerligheten. Min tolkning är att det förändrade politiska erfarenhetsrummet med upplevelser av snabba marknadsrörelser och statsfinansiella problem öppnat för denna koalition (Jacobsson 1997: 295). Men denna demokratidiskurs blev inte hegemonisk. Det fanns en kraf-

sig nej-opposition som formulerade sig inom ramen för en annan demokratidiskurs (Jacobsson 1997: 216).

Lundström hänger upp sig på att jag lämnar nej-sidans syn på EU ”utan kritiska kommentarer”. Nu är detta förvisso inte helt korrekt. Jag skriver bl a att medan ja-sidan tenderade att tona ner betydelsen av överstatligheten i sin definition av demokratisituationen, tenderade nej-sidan att bortse från att den nationella statens – och därmed den nationella demokratin – förändringar i och med globaliseringen; den politiska praktiken överensstämmer inte heller med demokratidealet på nationell nivå (Jacobsson 1997: 218, 296 f). Men jag har valt att fokusera en debatt som fördes i elitföra, och i dessa var ja-sidans debattörer fullkomligt dominerande. Jag har också valt att fokusera den offentliga makstens demokratikonstruktion. För mig är det mest intressant att studera sådana politiskt auktoriserade tolkningar, (vilket det kanske inte hade varit om jag gjort en klassisk idéanalys där alla idéer ställs bredvid varandra och maktfrågan är oväsentlig). Att på samma sätt studera nej-sidan är, som Lundström också skriver, ett ämne för en annan bok.

Lundström frågar vidare om effektivitetens betydelse för demokrati verkligen är något nytt. Nej. Avhandlingen hade säkert kunnat vinna på mer av historisk tillbakablick. Återigen behovet att avgränsa sig. Jag har dock tittat på de demokratidiskussioner som fördes inför grundlagsändringen 1974 och konstaterade att effektivitetsfrågan var central också då. I denna diskussion skiljde man däremot mellan demokrati och effektivitetskraven; regeringars handlingskraft behövde stärkas *samtidigt* som folkets delaktighet i samhällsomvandlingen behövde säkras. Detta ”samtidigt” försvann i 1990-talets demokratidiskurs där frågan om folkets delaktighet tonades ner, och var tagen för given. Effektivitet har säkert också tidigare varit ett centralt begrepp i den svenska politiska självförståelsen, men i en ny historisk och politisk situation omtolkas dess relation till andra begrepp. Andra element blir tongivande när demokratin *re-artikuleras* under 1990-talet; andra hot mot demokratin än kommunismen är t ex akutare, som globaliseringen (Jacobsson 1997: 215, jfr Laclau och Mouffe 1985). Konflikten mellan demokratiska beslutsformer och systemkapacitet kom att, som

Lundström också skriver, accentueras i EU-debatten.

Vad handlar paradoxerna om?

Centralt i en diskursanalys är att fråga sig vad som döljs och vad som förutsätts i en viss diskursiv konstruktion. Analysen försöker med andra ord rekonstruera vad som *inte* utsägs (som förgivettaganden) genom att studera det som sägs. Utsagor inom en diskurs innebär alltid en verklighetstolkning/beskrivning från en viss utsiktspunkt eller position. I analysen ingår att försöka rekonstruera denna och fråga sig inom vilken tankeram utsagor blir rimliga. En annan utsiktspunkt skulle ge en annan verklighetsbild, andra subjektpositioner och andra handlingsrekommendationer. I så måtto ligger det ett mått av relativism i en diskursanalys, vilket jag ska återkomma till.

Tanken om diskurser bygger på att något kan betraktas från olika håll, i olika perspektiv. Detsamma gör paradoxer. Eftersom Lundström inte förefaller i stånd att analytiskt inta denna utgångspunkt blir min användning av paradoxerna obegriplig för honom. Hans läsning av dem är dessutom närmast illvillig. Han hävdar att jag definierar paradoxer som ”ologiskheter” medan ordboken definierar dem som ”skenbara motsägelser”. Detta trots att jag skriver att en paradox ”kan sägas vara skenbar i bemärkelsen att den implicerar att en lösning är möjlig”, och trots att jag diskuterar skillnaden mellan en paradox och en logisk motsägelse (1997: 46). Jag likställer dem inte.⁷ Min poäng med paradoxerna är att visa att det som enligt en utsiktspunkt tycks paradoxalt från en annan utsiktspunkt blir rimligt. Utsiktspunkterna kan förändras över tid. Jag visar också att ja- och nej-sidan hade olika utsiktspunkter och gjorde olika tolkningar av demokratiproblematiken i EU. Jag menar att båda dessa tolkningar är selektiva i det att vissa aspekter skjuts i fokus medan andra tonas ned i beskrivningarna. Paradoxerna uppstår givet en viss förväntan på demokratin och suveräniteten, och försvinner enligt en annan förväntan. Jag försöker rekonstruera de skilda förväntningarna för att på så vis förstå de olika perspektiven. Jag skriver också att fokusera paradoxer i första hand ska ses som ett metodologiskt grepp för att närma

sig de konflikter som EU-debattens demokratidiskussioner aktualiserade (1997: 47 ff). Men Lundström föresätter sig att undersöka huruvida detta *verkliga* var paradoxer eller ej.

En av paradoxerna gällde suveränitetsfrågan. Jag formulerade den som att "Sverige avvitrar suveränitet, men förblir suveränt". I Lundströms tolkning av suveränitetsfrågan är möjligheten att uttråda ur EU avgörande. Så länge utträdesmöjlighet finns är Sverige suveränt. Lundström gör här gällande att jag skrivit att ett utträde ur EU möter så stora problem att det inte i praktiken är möjligt. Han gör ingen referens och någon sådan vore inte heller möjlig, då jag inte skrivit detta. Jag skriver att jag – för mina syften – bortser från frågan om huruvida det faktiskt är möjligt att ensidigt uttråda ur unionen eller ej. Jag påpekar att meningarna är delade på denna punkt: Somliga menar att Wienkonventionen inte är tillämplig (då övriga fördragsslutande parter samtycke skulle krävas), medan andra menar att Wienkonventionen medger utträde, och ytterligare andra att man under alla omständigheter kan "straffa sig ut" då EU saknar sanktionsmöjlighet (1997: 196, not 36). Eftersom mitt syfte i avhandlingen inte är att fastställa om Sverige fortsatt är suveränt eller ej, är denna fråga inte avgörande för mig.⁸ Lundström lämnar själv juridiken för realpolitiken i denna fråga: "Även om det är så att det formella rättsläget beträffande utträdesvillkoren är oklart torde det inte vara någon tvekan om att varje medlemsstat i realpolitisk mening är suverän att när som helst uttråda ur EU". Lundströms tveklöshet inför detta är han möjligen ganska ensam om, men det är för min avhandling ovidkommande.

Om politiskt och vetenskapligt språk

Eftersom giltig kunskap i ett diskursperspektiv bygger på vissa bestämda förutsättningar ligger det ett mått av relativism i detta tänkande. En annan utsiktspunkt skulle kunna ge en annan verklighetsbeskrivning, andra subjektpositioner och handlingsrekommendationer. Och maktförhållanden avgör vilken verklighetsbeskrivning som, empiriskt sett, får genomslag. Fördelen med en diskursanalytisk ansats är att den är empiriskt öp-

pen och lämpar sig för systematiska kartläggningar av vad som sägs.

Jag har som framgått också haft ambitionen att kontextualisera och problematisera begreppsanvändningen, och diskuterar därför några konsekvenser av sätet att tala om demokratin i EU-debatten. I de avslutande kapitlen där jag också kritiserar viss begreppsanvändning i den förda debatten går jag delvis utöver själva diskursanalysen (vilket jag påpekar i avhandlingen). T ex är jag kritisk mot att effektivitet och demokrati inte alltid åtskiljs begreppsligt och att en effektivitetsvinst med automatik betraktas som en demokrativinst. Jag relaterar här till Tingstens berömda kritik av att låta preferensen för en viss sakpolitisk inriktning "spilla över" i demokratibegreppet. Demokratin måste, enligt detta synsätt, tillåta oss att ha delade meningar om vilken politik som ska genomdrivas och bör därför handla om *procedurerna* för policyskapandet: på vilket sätt och under vilka betingelser kollektivt bindande regler utformas.⁹ Även om effektivitet må vara viktigt måste de politiska procedurerna också motsvara andra krav. Offentlig verksamhet har inte bara att fungera effektivt när det gäller att realisera mål utan också att ta hänsyn till andra normer, som offentlighet och rättssäkerhet (Eriksen 1998). Därför blir det problematiskt att ge effektiviteten företräde i en bedömning av politiska institutioner och ännu mera så om frågan gäller institutionernas demokratiska karaktär.

Jag instämmer i Goldmanns påstående att det är skillnad mellan det vetenskapliga och det politiska språket. Skillnaden ligger i graden av reflexivitet (Jacobsson 1997: 36 efter Durkheim). Den vetenskapliga kunskapen underställs kritisk prövning, den följer en metod och innefattar en diskussion av sina egna förutsättningar. Det är vanligtvis inte fallet med de kunskapsanspråk som reses i en politisk debatt. Nu har jag emellertid studerat en politisk debatt, och jag förstår de använda begreppen som politiska och sociala begrepp.¹⁰ Det är också de politiska konsekvenserna och funktionerna av begreppsanvändningen som jag ser som de problematiska (jfr ovan om Tingsten). Men dessa kan självklart påvisas och diskuteras vetenskapligt. Om demokratin ska nytolkas i en viss riktning som i sin tur tjänar vissa intressen, är det *ur demokratisk synvinkel* en fördel om detta görs så explicit som möjligt för att tillåta och möjliggöra en offentlig

debatt om detta. Det är därför en fördel med ett visst mått av reflexivitet också i den offentliga debatten. Detta är inte "bara" frågan om semantik. Ord är handling; att tala om världen är att tolka världen. Och det är politik.

Kerstin Jacobsson

Noter

1. Några sinsemellan ganska olika exempel är Hedrén 1994, Westlind 1996, Kjær 1996 och Haldén 1997.
2. Människor handlar utifrån den verklighetstolkning de gör; därför får tolkningar effekt och materialiseras i handlingar och institutioner. Detta brukar sammanfattas som Thomas teorem: "om människor definierar situationer som verkliga, är de verkliga i sina konsekvenser" (Thomas och Thomas 1928). Även Berger och Luckmann 1979. En statsvetare som tagit fasta på betydelsen av 'definitionen av situationen' i sin politiska analys är Murray Edelman (1985).
3. Om skillnaden mellan sociologens och filosofens analys av verkligheten, se Berger och Luckmann: 10 ff.
4. Om de samhällsteoretiska konsekvenserna av dessa skilda språksyner, se t ex Hedrén 1994: kapitel 1. Han hävdar att den mekanistiska samhällsynen, med de atomistiskt och rationalistiskt förstådda individerna, med en konstruktivistisk utgångspunkt framstår som en orimlighet. Jag instämmer i detta.
5. Lundström kan endast antyda att min analys inte är sociologisk eftersom han bortser från att jag utgår från Koselleck i min empiriska begreppsanalys, inte Tingsten. Begreppshistoriker arbetar just med textanalys och utläser ur detta samhällsförändringar.
6. Demokratibegreppet som kollektiv representation speglar kollektiva erfarenheter och ideal. Det finns i moderna samhällen olika demokratibegrepp och alltså olika representationer och därmed också viss konkurrens mellan dem. Jag menar att ja- och nej-sidan delvis företrädde olika sådana representationer.
7. På det ställe Lundström refererar till skriver jag "paradoxerna och motsägelserna" (1997: 216, ny kurs.). Jag skiljer dem således åt.
8. Frågan är inte heller lätt att avgöra. Inte heller den tyska författningsdomstolen är tydlig med om den anser att medlemsländer *ensidigt* kan frånträda sina förpliktelser eller om man endast kan göra det tillsammans. För tolkningen att domstolen avser att medlemsländerna bara tillsammans kan besluta sig för att

upplösa sin gemenskap, se Melin och Schäder 1998: 147. Se även Lysén 1993: 54.

9. Här avser jag inte bara proceduren för preferensaggregering (röstning) utan procedurer för såväl meningsutbyte som beslutsfattande, dvs för politiskt konsensuskapande. Kommunikationen som föregår och som efterföljer de politiska besluten är enligt detta sätt att se viktiga för den demokratiska legitimiteten (jfr Eriksen 1998: 251 ff efter Jürgen Habermas).

10. Detta är fallet även om en del statsvetare medverkade som experter i de offentliga utredningarna. Expertarenan är en arena mellan vetenskap och politik, och utsagorna som produceras på denna arena fyller en annan funktion än på den vetenskapliga.

Litteratur

- Berger, Peter L. och Thomas Luckmann, 1979 [1966]. *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bourdieu, Pierre, 1991. *Language and Symbolic Power*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre, 1992. *Kultur och kritik: Anföranden av Pierre Bourdieu*, Göteborg: Daidalos.
- Christensen, Gudrun, 1994. *Diskursanalys – et bidrag til metodeudvikling*, Köpenhamn: COS-rapport 9/94.
- Durkheim, Emile, 1995. *The Elementary Forms of Religious Life*, New York: Free Press.
- Edelman, Murray, 1985 [1964]. *The Symbolic Uses of Politics*, Urbana och Chicago: University of Illinois Press.
- Eriksen, Erik Oddvar, 1998. *Kommunikativt ledarskap. Om styrning av offentliga institutioner*, Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel, 1992 [1969]. *The Archeology of Knowledge*, London: Routledge.
- Foucault, Michel, 1993 [1971]. *Diskursens ordning*, Stockholm/Stephag: Brutus Östlings förlag.
- Haldén, Eva, 1997. *Den föreställda förvaltningen. En institutionell historia om central skolförvaltning*, Stockholms universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Hedrén, Johan, 1994. *Miljöpolitikens natur*, Linköping: Linköping Studies in Art and Science.
- Kjær, Peter, 1996. *The Constitution of Enterprise. An Institutional History of Inter-Firm Relations in Swedish Furniture Manufacturing*, Stockholm Studies in Politics.

- Koselleck, Reinhart, 1985. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*, Cambridge: the MIT Press.
- Laclau, Ernesto och Chantal Mouffe, 1985. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso.
- Lysén, Göran, 1993. *EG och dess institutioner. Ett statsrättsligt perspektiv*, Uppsala: Iustus Förlag.
- Melin, Mats och Göran Schäder, 1998 [1994]. *EU:s konstitution. Maktfördelningen mellan den europeiska unionen, medlemsstaterna och medborgarna*, Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Pedersen, Ove K., 1998. "Kerstin Jacobsson: Så gott som demokrati: Om demokratifrågan i EU-debatten. Recension", *Sociologisk forskning*, 35 (1).
- Thomas, W. I. och D. S. Thomas, 1928. *The Child in America. Behavior Problems and Programs*, New York: Alfred A. Knopf.
- Thörn, Håkan, 1996. "Från medvetande till diskurs. Ideologi, utopi och identitet efter den språkliga vändningen", *Häftet för kritiska studier*, 29 (3).
- Westlind, Dennis, 1996. *The Politics of Popular Identity: Understanding Recent Populist Movements in Sweden and the United States*, Lund: Lund University Press.

Svar till Kerstin Jacobsson

I sitt svar till mig ställer Kerstin Jacobsson en "rationalistisk syn" på språk och språkanvändning (som hon menar att jag företräder) emot den "diskursanalytiska språksynen, att språkanvändningen även innefattar en maktdimension: makten att tolka och definiera världen." Hon hävdar vidare att "språkanvändningen också har med självförståelse och identitet att göra" – något som hon tror att jag menar är kontroversiellt.

För det första har jag inte gett uttryck för någon "rationalistisk syn" på språk och språkanvändning i allmänhet. För det andra har jag inte förnekat att "språkanvändning" har med självförståelse och identitet att göra. För det tredje har jag inte förnekat att "språkanvändning" har med makten att göra. Jag skriver ju uttryckligen att ord har makt över tanken och att definitioner därför är viktiga – inte minst när det gäller termen "demokrati". För det fjärde utesluter inte en "rationalistisk syn" på språkanvändning (i meningen nyttomaximering) att språk

används för att utöva makt eller uttrycka självförståelse och identitet.

Jag har i min diskussion av KJ:s avhandling inte gått in på någon teori om språket som sociologisk eller psykologisk företeelse och jag har inte förutsatt att alla som använder ett språk är rationella. Vad jag förutsatt är att både det vetenskapliga och det politiska samtalet och *bör* vara rationellt i den meningen att de samtalande strävar efter saktighet och opartiskhet. Om jag förstått KJ rätt delar hon i hög grad detta rationalitetsideal. Habermas diskursetik är en viktig utgångspunkt för KJ i analysen av EU-debatten (se Jacobsson 1995 och 1997b). Detta diskursetiska ideal förutsätter att man kan pröva utsagor (normativa och faktuelle) utifrån krav på konsistens, rimlighet och empirisk hållbarhet, dvs. ägna sig åt idékritik. Som jag läser KJ är det detta hon gör i sin avhandling. Därför är också min analys av hennes avhandling idékritisk.¹

Jag medger gärna att jag inte riktigt förstår vad "diskursanalys" är. Möjligen kan min oförmåga härvidlag bero på KJ:s oklara beskrivning av vad denna typ av analys går ut på. I hennes svar får man intrycket att diskursanalys kan handla om en mängd vitt skilda ämnen: 1. Idéhistoria (fast det kallas "begreppshistoria"). 2. Empirisk (psykologisk och sociologisk) språketeori. 3. Språkliga konventioner ("socio-logiska" språkbruksregler). 4. Moraliska och politiska värderingar. 5. "Kollektiva erfarenheter". 6. Orsaksförklaringar, dvs. analys av "yttre möjlighetsbetingelser, alltså de samtidshistoriska förutsättningarna, för diskurserna".

Bland KJ:s mångordiga och, för mig, mystifierande beskrivningar av vad diskursanalys är vill jag lyfta fram en formulering som styrker min tes om att hon främst är intresserad av det som statsvetare kallar "idéanalys". Diskursanalys innebär, skriver KJ, "en analys av utsagor och av hur dessa utsagor relateras till varandra i ett pågående samtal."

Den "analys av utsagor" som KJ avser är uppenbarligen semantisk och "innehållslig". Vad det innebär att analysera hur utsagor "relateras till varandra" är dock höljt i dunkel. Avses empiriska samband mellan "talakter" eller analytiska samband mellan påståenden?

I en annan formulering anger KJ två syften med sin avhandling: 1. "Att kartlägga talet om demo-

kratin" i EU-debatten. 2. Att diskutera "implikationer som följer av hur demokratifrågan definieras och behandlades i debatten." Den "kartläggning" som KJ faktiskt gör är idéanalytisk och idékritisk. Hon refererar, analyserar och kritiserar argument som åberopar demokratiska principer för ett EU-inträde.

Det andra syftet framstår, om man ser till vad KJ faktiskt gör, också som i huvudsak idékritiskt. De "implikationer" som KJ avser att studera handlar om de teoretiska och politiska konsekvenserna av att termen demokrati "laddas" med sakpolitisk effektivitet. Konsekvenserna blir, enligt KJ, farliga för demokratins ställning i Sverige. Därför bör vi, menar KJ, hålla fast vid Tingstens och Ross' proceduriella demokratidefinition.

Låt mig citera en central passage ur KJ:s avhandling där denna idékritiska ambition blir tydlig. I en kritik av den s.k. *Konsekvensutredningen* gör KJ följande kommentar:

Problemet med resultatens och effekternas framskjutna betydelse är dock att *effektivitet och demokrati inte alltid åtskiljs analytiskt*. Effektivitet kan – men behöver inte – vara gynnsamt för demokratin i bemärkelserna folkstyret. Demokrati och effektivitet kan båda vara värdefulla men är inte samma sak. För att kunna bedöma i vilka fall effektivitet verkar gynnsamt för demokrati måste de begreppsligt hållas isär. Det är ett skäl till att många demokratiteoretiker medvetet valt att hålla isär (empiriska) förutsättningar för demokrati, den demokratiska proceduren och dess resultat. Det finns också politiska skäl att upprätthålla dessa distinktioner. Om handlingskraft blir ett kriterium på demokrati, vad har vi då att sätta emot regimer som är handlingskraftiga men som inte baserar sig på folkstyret? Var det inte mot bakgrund av de handlingskraftiga men icke-demokratiska regimerna på 1930- och 40-talen som Tingsten och Ross var så angelägna att skjuta fram proceduren i demokratidefinitionen? (s. 244).

Därefter följer en kritik av *SNS Demokratiråd* och dess inkluderande av handlingskraft i definitionen av "demokrati" (se Rothstein (red) 1995:121f). KJ ägnar sig inte åt empirisk sociologi i detta sammanhang utan åt normativ idékritik:

I detta ljus blir demokratibedömningen i EU-debatten problematisk. Problemet är inte att omprioriteringen görs till förmån för andra värden än demokratin (här: den sakpolitiska effektiviteten). Problemet är när dessa värden definieras som demokratiska och inte hålls isär begreppsligt. (s. 244)

Varför är detta problematiskt, enligt KJ? Det är knappast något sociologiskt problem som KJ avser, utan ett begreppsligt problem – ett problem som också blir normativt och politiskt. KJ avslutar sin diskussion i detta avsnitt med den sarkastiska kommentar som jag citerade: "När effektivitetens språk talas, men med demokratisk accent, blir det svårt att protestera: Vi är väl alla demokrater även om vi vill vara effektiva." (s. 245) Detta är idékritisk polemik, inte sociologisk empiri. Jag gör mig inte skyldig till någon feltolkning om jag påstår att KJ hävdar att jasidean sviker demokratins principer till förmån för sakpolitisk effektivitet.

Den idékritiska tesen att jasidean blandar samman demokrati och effektivitet framstår som huvudresultatet av KJ:s analys. Denna tolkning styrks av en "diskursanalys" av reaktionerna på KJ:s avhandling. På både nyhets- och debattsidorerna har KJ:s avhandling framställts som en varnande kritik av EU-inträdet och argumenteringen här för (se t.ex. Elmbrant 1998, Elvander 1998 och Svenning 1998).²

KJ skriver att hon inte valt att arbeta "hypotetiskt-deduktivt" och därför inte velat precisera "demokratifrågan". Men att precisera demokratifrågan har inget med hypotetisk-deduktiv metod att göra. Det handlar om att tolka den fråga som debattörerna diskuterar i syfte att avgränsa analysen. En tydligare precisering hade underlättat idékritiken. Då hade hon funnit att det är få (i första hand SNS Demokratiråd) som gjort det fatala misstaget att *definiera* "demokrati" i termer av effektivitet. Andra debattörer (de flesta vad jag kan se) har nöjt sig med att hävda att sakpolitisk effektivitet (dvs. tillfredsställelse av folkviljan) är ett demokratiskt värde (utan att vara samma sak som demokrati), vilket inte är så upprörande ur begreppsanalytisk synvinkel. Tvärtom anknuter de, som jag skriver, till en gammal "demokratidiskurs".

KJ påstår att hon inte tar Tingsten som utgångspunkt i sin "diskursanalys". Däremot "relaterar"

hon sig till Tingsten i den senare delen av avhandlingen. Jag har svårt att förstå skillnaden. Varför "relatera" sig till Tingsten om man inte tar honom som utgångspunkt, dvs. instämmer med hans demokratidefinition (vilket KJ så uppenbart gör)?

Tingstens och Ross' proceduriella demokrati-definition framstår som en måttstock mot vilken KJ mäter jasadans demokratisyn. Även Tingstens tes om demokratisk överideologi beskrivs i instämmande ordalag: "Poängen med demokrati är dock att vi ska ha gemensamma regler för kollektiv konfliktlösning, inte att vi alla skall omfatta samma samhällsvision" (s. 313). (Se även intervju med KJ i SvD 98-04-20). Jasadans "generösa" användning av demokratibegreppet anser KJ vara "slarvig" (s. 313). Att KJ använder ordet "slarvig" bekräftar KJ:s idékritiska syfte. Jasadans "slarv" består i att den inte håller sig till det proceduriella demokratibegreppet, menar väl KJ.

Detta "slarv" är ingen tillfällighet, utan förklaras av KJ i termer av ett "hegemoniskt projekt" utfört av en "allians av socialdemokrater och borgerliga på elitnivå" (s. 313.) Enligt KJ var dock inte det "hegemoniska projektet" helt lyckat eftersom det fanns "ett brett folkligt motstånd mot medlemskapet med en annan tolkning av demokratiproblematiken" (s. 313). Man behöver inte läsa mellan raderna för att förstå att KJ instämmer i "det folkliga motståndets" tolkning av demokratiproblematiken.

Det är ingen överdrift att påstå att KJ i sin avhandling för en polemik mot jasadans demokratibegrepp. Jag tycker att det är synd att KJ inte lyft fram sina normativa utgångspunkter tydligare. Ingen som läser KJ:s avhandling kan ta miste på hennes normativa och politiska bevekelsegrunder. Hennes energiska och på många sätt lärorika kritik av jasadans argumentering skulle bli tydligare om hon redovisat det demokratiideal som hon själv står för. Den vetenskapliga karaktären på avhandlingen hade inte gått förlorad av en öppen redovisning av de normativa premisserna – tvärt om (se Björklund 1991).

KJ tycker att jag är orättvis när jag påpekar att hon inte kritiserat nejsidans argument mot EU. Hon påpekar att hon visst kritiserat nejsidan för att den bortsåg ifrån "den nationella statens – och därmed den nationella demokratis – förändringar i och med globaliseringen; den politiska praktiken

överensstämmer inte heller med idealet på nationell nivå". Dessa kommentarer är dock mycket knapphändiga (se s. 218 och 296f). Men det intressanta är att KJ här framställer dem i idékritiska termer: hon kritiserar bristen på överensstämmelse med ett "ideal".

KJ:s argument för att koncentrera sig på jasadans argument är att de var fullkomligt "dominerande" i de "elitföra" hon valt att studera. För det första var de inte fullkomligt dominerande. För det andra var nejsidans argument närvarande i jasadans plädering för EU. Man argumenterade ju mot nejsidan. KJ:s diskussion av jasadans argument är implicit en diskussion av nejsidans argument. Hon använder sig ofta av nejsidans argument i sin kritik av jasadans demokratisyn. Nejsidans formuleringar "klippas in" i hennes idékritik av jasadans förvägning av demokratibegreppet (se s. 136f).

Anledningen till att nejsidans argument inte kritiserar av KJ är rimligen att hon inte tycker att det finns skäl att kritisera dem. De gör inte det misstag som jasadans gör – att frångå den ross-tingstenska demokratikonceptionen. Här är dock jag och KJ oeniga. Det var därför jag föreslog att hon också borde göra en kritisk analys av nejsidans argumentering. KJ skriver att det kräver en ny bok. Men om det finns något att kritisera hos nejsidan, borde det väl ha tagits upp i den bok som KJ har skrivit.

KJ påpekar att hon även tar upp effektivitetsargument för EU som utgår ifrån en "välfärdsstatlig logik". Men som jag tolkar KJ hävdar hon att "marknadslogiken" var dominerande inom jasadans. I den formulering om att demokratibegreppet fylls med "marknadens värderingar", som jag citerade, anges en generell förklaring till att demokratibegreppet "laddas" med effektivitet. Min poäng är dock att man inte kan finna någon viss typ av "logik" varken inom ja- eller nejsidan. På båda sidor fanns de som åberopade effektivitetsargument som bygger antingen på marknadens eller välfärdsstatens "logik". Att i generella termer förklara jasadans demokratikonception i termer av marknadslogik håller inte.

KJ invänder även mot min kritik av hennes förståelse av ordet paradox. När KJ skriver om "paradoxerna och ologiskheterna" (s. 216) tolkade jag henne som att hon menade att paradoxer är ologiskheter, dvs. motsägelser. Min tolkning styrks

också av hennes formuleringar på s. 46: "Påståendet, eller klustret av påståenden, framstår som orimligt på grund av en (eventuellt implicit) motsägelse. Men paradoxen kan sägas vara skenbar i bemärkelsen att den implicerar att en lösning är möjlig³ ... Motsägelsen kan upphävas genom att någon av de motstridiga satserna förkastas, modifieras eller underordnas den andra." Här tycks KJ mena att en paradox faktiskt är en logisk motsägelse (trots att hon skiljer mellan paradox och logisk motsägelse). Men min tolkning är måhända ogenerös. Kanske KJ menar, trots det oklara språkbruket, att en paradox är en skenbar motsägelse.

Men det är inte lätt att förstå vad KJ menar med paradox. Liksom i många andra sammanhang blandas semantik med psykologi och sociologi (därför att KJ inte skiljer mellan begrepp och föreställningar). En paradox är, enligt KJ, något som uppstår givet en "utsiktspunkt" och en "förväntan på demokratin och suveräniteten", skriver KJ i sitt svar till mig. Här ges "paradox" en psykologisk innebörd som handlar om aktörers förväntningar oberoende av analytiska samband. Att det inte snöar trots att det är vinter blir en paradox enligt KJ:s användning av ordet.⁴

KJ invänder mot mig att jag vill undersöka om det som hon kallar paradoxer "verkligen" var paradoxer eller ej". Men förutsätter inte KJ att det hon kallar paradoxer är paradoxer? Att fokusera på paradoxer är ett "metodologiskt grepp", skriver KJ. Samtidigt tycks hon vara öppen för att det hon kallar paradoxer inte är paradoxer. Kanske menar KJ att ett påstående är en paradox bara om den som uttalar påståendet förstår att det är en paradox. Men i så fall finns det anledning till ännu mer kritik av KJ:s tes om de tre paradoxerna i jasadans argumentation för EU-medlemskap.

KJ tar i detta sammanhang upp mitt resonemang om huruvida påståendet "Sverige avyttrar suveränitet, men förblir suveränt" är en paradox. Hon framhåller att hon inte skrivit att ett utträde är omöjligt, tvärtom vad jag påstår. Vad KJ skrivit, som hon framhåller i sitt svar till mig, är att det är oklart om folkkrätten tillåter ensidigt utträde eller inte. Jag förnekar inte att KJ lämnat frågan om den formella utträdesrätten öppen. (Jag skriver att KJ inte polemiserar mot den tyska förfättningsdomstolens dom som säger att medlemsländerna är fördragets herrar.) Vad jag hävdar är att KJ menar

att det oavsett fördragsrättsliga normer är realpolitiskt omöjligt att utträda ur EU. Jag medger gärna att min formulering om att KJ "framhåller" att ett utträde i praktiken är omöjligt var missvisande. Jag borde inte skrivit så. Men att KJ faktiskt menar det kan man inte ta miste på. För det första framstår den ståndpunkten som en underförstådd premis i kritiken av jasadans. KJ hänvisar till denna premis att en utträdesmöjlighet gör Sverige suveränt är "formalistisk" (s. 188ff). Det är inte orimligt att tolka KJ så att när hon skriver "formalistisk" menar hon "meningslös därför att det i praktiken är omöjligt".⁵

För det andra skriver KJ att Lundström är "ganska ensam" om att hävda att realpolitiskt är varje medlemsstat suverän att gå ur EU.⁶ Denna formulering styrker onekligen min tolkning att KJ själv inte anser att det är realpolitiskt möjligt att gå ur EU.

KJ:s kritiska perspektiv blir mer förstälgt om man betänker att hon i sin avhandling anknyter till en "emancipatorisk" och "kritisk" forskningstradition inom sociologi som försöker förena vetenskaplig analys och politisk kamp. När Marx beskrev borgarklassens "falsa medvetande" och när Gramsci beskrev dess "hegemoni" ägnade de sig inte åt empirisk sociologi; de deltog, som de såg det, i en politisk frigörelseprocess. Detta frigörelseperspektiv fördes vidare av Frankfurtskolan med Herbert Marcuse i spetsen. Man ställde sig medvetet på de förtrycktas sida. Målet för dess "kritiska teori" var att avslöja och befria. Jürgen Habermas har med sin diskursiva etik fortsatt i samma "kritiska" tradition.

Så gott som demokrati är skriven i denna tradition. Det är inte långsökt att tillskriva KJ syftet att inte bara beskriva och förklara, utan att *avslöja* den politiska elitens "diskursiva" hegemoni i EU-debatten. Genom att – felaktigt – "ladda" demokratibegreppet med effektivitet försökte jasadans legitimeras något som de facto inskränkte demokratin, hävdar KJ. Hon vill värna det kritiska och rationella samtalet om det svenska EU-inträdet.

Att driva normativa teser inom ramen för vetenskaplig forskning är inte fel – om premisserna tydliggörs för läsaren (se Myrdal 1968). KJ:s avhandling hade, enligt min mening, vunnit mycket på att öppna redovisa och diskutera de normativa premisser som drivit författaren. Att bara hänvisa till

Regeringsformens demokratikonception räcker inte. Inte heller Tingstens och Ross' proceduriella demokratikonception ger, enligt min mening, tillräckligt stöd i kritiken av jäsidan. KJ:s kritik bygger på en mer deliberativ och participationistisk demokratisyn.⁷ Hade denna redovisats tydligare hade *Så gott som demokrati* blivit mer begriplig. Den hade också på ett mer öppet sätt placerat sig i den diskurs den tillhör: Den normativa diskussionen om den nationella demokratins ställning i globaliseringens tidevarv.

Mats Lundström

Noter

1. Efter en hänvisning till Bourdieus och Foucaults analys av språket som maktmedel skriver KJ att "utsageproduktion har i detta perspektiv mycket lite att göra med ett rationellt samtal och de språkbruksregler som ett sådant skulle kräva". Jag har inget att invända mot denna empiriska beskrivning av den politiska retoriken. Men KJ:s avhandling är primärt inte en analys av språket som maktmedel, utan en kritik av att jäsidan i EU-debatten, som hon ser det, försöker använda språket som ett maktmedel.

2. Enligt en nyhetsartikel i SvD (98-04-20) med anledning av hennes avhandling hävdar KJ att "regeringen mörkat folkstyrets minskade kontroll över EU-besluten". "Värre än så här kan det inte bli", säger KJ med avseende på det demokratiska underskottet och polemiserar i detta sammanhang mot ett svenskt EMU-inträde.

3. KJ skriver inte, som hon tycks tro, att paradoxer är skenbara motsägelser, utan att "paradoxen kan sägas vara skenbar i bemärkelsen att den implicerar att en lösning är möjlig", vilket väl betyder att ett påstående som framstår som en paradox inte är en paradox om det inte är en motsägelse, vilket i sin tur implicerar att en paradox är en motsägelse. I en annan formulering skriver KJ: "Det ologiska och det inkonsistenta kan förklaras sociologiskt och historiskt. Paradoxer blir i ett sådant perspektiv inte problematiska eller ägnade att förvåna." (s. 47).

4. "Paradox" definieras vanligen i termer av semantiska och logiska egenheter hos ett påstående, inte i termer av subjektiva föreställningar om ett påståendes motsägelsefullhet. Den s.k. lögnarparadoxen "Jag lju-

ger nu." är en paradox i objektiv mening i kraft av ordens betydelse. Se Marc-Wogau 1963:213.

5. KJ refererar (s 190f) instämmande Joseph Weiler som hävdar att den faktiska kompetensfördelningen mellan EU och medlemsstaterna gjort att medlemsstaterna i praktiken förlorat suveränitet. KJ skriver: "Ju mer kompetens som överläts åt EU genom EU:s exklusiva kompetens respektive delad kompetens mellan EU och medlemsstaterna, desto mindre praktisk betydelse har det att medlemsstaterna är 'fördragets herrar'. Den suveränitet som *de facto* överläts måste dessutom kunna legitimeras fortlöpande. Att den enskilda staten kan hävda att överlåtelsen en gång i tiden skett i demokratisk ordning innebär inte att arbetsfördelningen eller arbetssättet är legitimt. Detsamma gäller tolkningen att delegationen kan dras tillbaka i framtiden.. De formalistiska resonemangen – acceptabla för både den tyska och den svenska regeringen – innebär inte en lösning av den praktiska legitimitetsfrågan" (s.191. Min kursiv.)

6. KJ har i denna sakfråga uppenbart fel. Jag är inte "ganska ensam" om att hävda att det är realpolitiskt möjligt att gå ur EU. Samma uppfattning har ledningen för Miljöpartiet, dvs den politiska gruppering som var drivande i nejkampanjen. I en skrift med titeln "Ut ur EU" som Miljöpartiet presenterade under partiveckan i Sundsvall före valet 1998 formuleras en strategi för Sveriges utträde ur EU. Under rubriken "Hur skall utträdet gå till?" påtalas att det inte finns någon utträdesparagraf i EU:s grundläggande fördrag, vilket Miljöpartiet kritiserat. Vidare sägs: "Vi har på olika sätt drivit kravet på utträdesparagraf, bland annat i en namninsamlingskampanj 1996. Miljöpartiets företrädare har framfört det i EU-parlamentet med stöd av Gröna Gruppen. Det beror *inte på att vi tror att det faktiskt skulle vara omöjligt att lämna EU utan utträdesparagraf*, utan för att vi anser att det är viktigt att proceduren och villkoren kring ett utträde är reglerade på förhand – inte minst för att omöjliggöra *osaklig skräckpropaganda från dem som motsätter sig utträdet.*" (s. 13. Min kursivering) Följaktligen menar ledningen för Miljöpartiet att det är realpolitiskt möjligt att gå ur EU. Den motsatta uppfattningen, som KJ intar, framställs här som "skräckpropaganda". Miljöpartiet hävdar att den svenska väljarkåren kan "utkräva ansvar av de politiker som förde in Sverige i EU – bedöma om deras löften och prognoser om EU-medlemskapet har hållit och med vasedeln belöna eller bestraffa dem därefter. En grundbult i representativ demokrati är att väljarna i efterhand skall bedöma hur politikerna skött sig." (s. 5). EU-inträdet har således inte, enligt Miljöpartiet, ändrat de demokratiska spel-

reglerna i Sverige. Vi har fortfarande en representativ demokrati. Väljarna kan rösta in en riksdagsmajoritet som med ett enkelt riksdagsbeslut upphäver anslutningslagen. (Miljöpartiets ledning gör här samma analys som jag själv gjort i polemik mot Agne Gustavsson (1998) Se Lundström 1998a och 1998b.) Samtidigt hävdade nejsidan, som KJ framhåller (s.136) att EU-inträdet strider mot Regeringsformens portalparagraf att all offentlig i Sverige makt utgår ifrån folket. Här finns en intressant "paradox" som KJ tyvärr underlåter att diskutera: EU-inträdet innebär demokratins avskaffande i Sverige, men riksdagen har suverän makt över EU-avtalets laga kraft i Sverige.

7. I två artiklar (Jacobsson 1995 och 1997b) redovisas de normativa utgångspunkterna för Jacobssons diskursanalys. Enligt min mening kunde dessa artiklar ha integrerats i avhandlingen. Men jag håller med Magnus Eriksson (1995) i hans kritiska kommentar av Jacobsson 1995: "Ett problem är naturligtvis att analysen helt inriktas på den ena sidans retorik. Kanske hade resultatet blivit ett annat om även nej-sidans bild av EU och ja-sidan förts in? Om så är fallet, bryter även Kerstin Jacobsson mot Habermas diskursetik".

Referenser

- Björklund, S. 1991. *Forskningsanknytning genom disputation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Eriksson, Magnus. 1995. "En läsvärd debattanalys som har fel i det mesta", *Svenska Dagbladet* 1995-08-29.

- Elmbrant, B. 1998. "Eliterna har förändrat demokratibegreppet", *Svenska Dagbladet* 1998-01-28.
- Elvander, N. 1998. "EU måste bli en förbundsstat", *Dagens Nyheter* 1998-12-28.
- Gustavsson, A. 1998. "Vad händer med demokratin i Sverige?", *Svenska Dagbladet* 1998-05-06.
- Jacobsson, K. 1995. "Konstruktionen av 'det nödvändiga'", i *Häftan för kritiska studier* 2/95, 55-68.
- Jacobsson, K. 1997a. *Så gott som demokrati*. Umeå: Boréa.
- Jacobsson, K. 1997b. "Discursive Will Formation and the Question of Legitimacy in European Politics", i *Scandinavian Political Studies* Vol. 20. No. 1, 69-90.
- Lundström, M. 1998a. "De demokratiska spelreglerna gäller fortfarande". Brännpunkt, *Svenska Dagbladet* 4/6 1998.
- Lundström, M. 1998b. "EU-inträdet och demokratin i Sverige", i *Demokrati på europeisk nivå*. Demokratitredningen, Skrift nr 7 (SOU 1998:124) Stockholm: Fritzes.
- Marc-Vogau, K. 1963. *Filosofiskt lexikon*. Stockholm: Liber.
- Miljöpartiet. 1998. *Ut ur EU*. En rapport om Miljöpartiet de Grönas krav att Sverige skall utträda ur EU och varför EU bör vara en huvudfråga inför riksdagsvalet, 20/9-98. www.mp.se.
- Myrdal, G. 1968. *Objektivitetsproblemet i samhällsvetenskapen*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Rothstein, B. (red.) 1995. *Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS Förlag.
- Svenning, O. 1998. "Hur europeisk vill man bli?", *Aftonbladet* 1998-04-22.